

KOZÁRI MONIKA

A tudományos minősítés rendszere Magyarországon az 1940-es évek végétől 1960-ig, az új minősítési rendszer stabilizálódásáig

A minősítési rendszer átalakítása az 1940-es évek végétől

Magyarországon a tudományos minősítéssel a 19. században kezdtek foglalkozni, s egészen az 1950. évi 44. számú törvényerejű rendelet kiadásáig az akkor kialakított rend szerint történt a minősítés. A tudományos pályára való felkészítés és a minősítés az egyetemek joga volt. Az egyetemek adhattak doktori címet és habilitálhatták magántanárrá, vagyis képesíthették azt a doktorátussal rendelkező szakembert, akinek tudományos működése alapján az egyetem valamelyik kara egyetemi előadások tartására engedélyt adott, s ezt az illetékes miniszter megerősítette. Az egyetemeken szerezhető doktori és a magántanári cím tudományos fokozat volt.¹ 1949-től az állam a tudományos minősítést is központosította, s először részben, majd később teljesen kivette az egyetemek kezéből. Megszüntette a magántanári címet, a Magyar Tudományos Akadémiát pedig átszervezte és az ország legfelsőbb tudományos intézményévé tette. Így a minősítés az Akadémia feladata lett. Ez a folyamat több lépcsőben zajlott.

Még 1948 nyarán a Magyar Dolgozók Pártján belül megalakult a Tudományos Bizottság, amely kidolgozott egy munkatervet a tudományos kutatás és a felsőoktatás intézményrend-

¹ Ez úton köszönöm Hay Dianának, a Magyar Tudományos Akadémia Levéltára vezetőjének rendkívül sok segítségét, a rendelkezésemre bocsátott anyagokat, köztük egy általa írt kéziratot, amely a minősítés történetét foglalja össze röviden és világosan a jogszabályok alapján.

szerének átalakítására.² Az MDP Tudományos Bizottságának kezdeményezésére egy 1948. szeptember 8-án született törvény szerint felállt a Magyar Tudományos Tanács (MTT), amely nem valamely minisztérium, hanem a miniszterelnök közvetlen felügyelete alá került. Apparátusa a miniszterelnökség része lett, elnöke Gerő Ernő közlekedési miniszter, főtitkára Alexits György matematikus, egyetemi tanár, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára. „A törvénnyel létrehozott új állami szerv átfogta az egész tudományos életet – a tudományos tevékenységre vonatkozó adatok nyilvántartásától az országos tudományos terv kidolgozásán és ellenőrzésén át a kutatások anyagi támogatásáig, a vezető tudományos állások betöltésének véleményezéséig –, s gyakorlatilag minden fontos kérdésbe beleszólhatott.”³ Az MTT feladata lett az is, hogy kialakítsa a tudományos kutatók képzésének új rendszerét. Központilag, szovjet minta alapján. Meghatározták az aspirantúra célját, a felvétel rendjét, a képzés módját. „Olyan tudományos képzettséggel vagy termelésben szerzett megfelelő előképzettséggel rendelkező, 40 évnél nem idősebb jelölteket keresünk, akiknek a népi demokráciához való hűsége kétségtelen, és akiknél alkalmasságuk a tudományos pályára kétségtelennek tekinthető.”⁴ A tervezet szerint a jelentkezőket az MTT Titkárságára kellett volna benyújtani, és az MTT a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal együtt bírálta volna el a kérelmeket. Ennek az első aspirantúra-tervnek a megvalósítására 1949-ben még nem került sor, csak 1950-ben, amikor egy külön szervezetet alakítottak ki a feladat ellátására az Akadémia Hivatalában.⁵

1948–1949-ben még nem dőlt el, mi lesz a Magyar Tudományos Akadémia sorsa. Az MTT sokkal erősebb szervezet volt, mint az MTA, és még azt sem lehetett tudni, hogy fog alakulni a viszonyuk. Végül 1949 szeptemberének közepén döntés szü-

² KÖNYA Sándor: *A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949)*. Budapest, 1998. A *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei*, 35 (110.) Új sorozat, 11.

³ Uo. 14–15.; HUSZÁR Tibor: *A hatalom rejtett dimenziói. A Magyar Tudományos Tanács 1948–1949*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1995. 35.

⁴ Idézi KÖNYA Sándor: *A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949)*, 156.

⁵ Uo. 156–157.

letett az MTT megszüntetéséről, az Akadémia átszervezéséről azzal, hogy az MTT apparátusát átveszi az Akadémia Hivatala. Az MTT-t tehát beolvasztották az MTA-ba.⁶

A tudományos minősítés rendszerének átalakítása során először az 1950. évi 44. sz. törvényerejű rendelettel szovjet mintára bevezették a *tudományok kandidátusa* fokozatot. Ezt aspiránsképzés keretében lehetett elnyerni, olyan értekezés megírásával és megvédésével, amellyel az aspiráns bizonyította az önálló tudományos kutatásra való képességét. A rendelet a tudományok kandidátusa fokozat alapjául szolgáló képzés irányítását a Magyar Tudományos Akadémia feladatává tette.⁷ A képzés megszervezésére és a minősítés lebonyolítására az MTA keretében létrehoztak egy önálló szervezetet, az Országos Tudományos Képesítő Bizottságot (OTKB). A rendelet előírta, hogy az OTKB elnökből, titkárból és hét állandó tagból áll, akiket az Akadémia elnökségének a javaslatára a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevez ki háromévi időtartamra. A kinevezés visszavonható. A rendelet előírta még, hogy az OTKB mellett az ügyviteli tennivalók ellátására titkárságot kell szervezni, amely az Akadémia titkári hivatalának szervezetébe tartozik, és a titkárság vezetője az OTKB ülésein tanácskozási joggal vesz részt. Ez a rendelet ugyanakkor lehetőséget biztosított a fokozat megszerzésére a szervezett aspirantúráon kívül is. A 44/1950. tvr. végrehajtási utasítása csak az év végén, 1950. december 7-én jelent meg (7269/50. XII. 7. kormányrendelet).

1951 januárjában a Minisztertanács a 7/1951. (I. 3.) sz. MT-rendeletével előírta, hogy az „Országos Tudományos Képesítő Bizottság működését ezentúl Országos Aspirantúra Bizottság elnevezés alatt folytatja” (OAB). A változást az aspirantúra rendszerének bevezetése indokolta, az intézmény neve ehhez igazodott.

⁶ Uo. 12., 34., 50–51., 53–55., 64.; HUSZÁR Tibor: *A hatalom rejtett dimenziói*, 54–55.

⁷ KÖNYA Sándor: *Az Akadémia újjáalakulása és működése 1957-ig*. In: *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. 384–385.

Elgondolkodtató, mi lehet az oka annak, hogy a *tudomány doktora* fokozatot csak 1951-ben vezették be, és nem az előző évben, a kandidátusi fokozattal egy időben. Az 1951. évi 26. sz. törvényerejű rendelet, amely a tudományok doktora fokozatot bevezette, rendelkezett az egyetemi tudományos minősítés megszüntetéséről is. Bevezetőjében azt írta: „Az eddigi (régii rendszerű doktori, magántanári) fokozatok nem segítik elő kellőképpen tudományos életünk általános színvonalának emelését és nem ösztönzik eléggé kutatóinkat fokozott tudományos munkára, valamint tudásuk növelésére.”

1951 januárjától az egyetemi oktatók és a kutatók nem használhatták a régi címeket. A tvr. 7. §. (1) bekezdése azonban a címüktől megfosztott tudósoknak lehetőséget adott arra, hogy kérvényezzék addigi munkásságuk felülvizsgálatát, s megkapják a kandidátusi, illetve tudományok doktora fokozatot. Ebben a körbe az egyetemi tanárok és a kutatóintézeti vezetők mellett a klinikai főorvosok is bekerültek. Az 1951. évi 26. tvr. újabb szervezeti változást is végrehajtott. Megszüntette az Országos Aspirantúra Bizottságot és felállította a Tudományos Minősítő Bizottságot (TMB). Ez a változás teljesen érthető, hiszen most már nem pusztán az aspiránsok képzéséről volt szó, hanem átfogóan az egész tudományos minősítésről.

Úgy tűnik, hogy az 1950-es rendelet kiadásakor még nem dőltek el végleg az erőviszonyok, az egyetemek még őrizni tudták a minősítésre való jogukat. Az év végére azonban győzött a központi akarat, a tudományos minősítést kivették az egyetemek hatásköréből, és az Akadémián keresztül egy, a hatalomtól függő, a politika által kézben tartott intézményre ruházták. Ezt az 1951-es szöveg világosan elmondja: „4. §. A tudományok doktora és a tudományok kandidátusa fokozatok odaítélésére az Akadémián Tudományos Minősítő Bizottságot (a továbbiakban TMB) kell felállítani. A TMB tagjait az Akadémia javaslatára a minisztertanács nevezi ki.”⁸

⁸ Még a 26/1951. tvr. megjelenése előtt, 1951. március 6-án megjelent egy kormányrendelet az aspiránsok jogállásáról. (2488/1951. III. 6. MT-rendelet.) A 26/1951. tvr.-hez pedig október 16-án született meg a végrehajtási utasítás (184/1951. X. 16. MT-rendelet).

A TMB Titkárságának megalakulása, felépítése és működése

A megszüntetett OAB Titkárságát az 1928-ban Simontornyán született Szántó Lajos vezette. Eredetileg bőripari munkás volt a simontornyai börgyárban, majd kereskedelmi középiskolában érettségizett. 1952-ben az Állami Műszaki Főiskola (később Műszaki Egyetem) bőrvégyész szakán munka mellett, esti tagozaton, bőrvégyész szakmérnöki diplomát szerzett. 1950 februárjától dolgozott a Magyar Tudományos Akadémia Hivatalában, s ő lett a TMB Titkárságának első vezetője is, 1951-től 1952 őszéig.⁹ A TMB első elnöke Schulek Elemér gyógyszerész, kémikus akadémikus volt, egyetemi tanár, a titkára pedig Rényi Alfréd matematikus akadémikus. Szántó Lajost 1952-ben Pártfőiskolára küldték, és a TMB Titkárságának vezetését Kónya Sándor¹⁰ vette át.

Kónya Sándor Karcagon született 1927-ben. 1951-ben, az egyetem elvégzése után került a TMB Titkárságra mint előadó, majd főelőadó. Az ő feladata volt a marxizmus és az orosz nyelv oktatásának megszervezése. A többi titkársági munkatárs az akadémiai osztályok szerint volt beosztva. Kónya Sándor a TMB Titkárságának vezetését 1952-ben vette át, majd 1953–1954-ben a Főtitkári Titkárságot vezette Osztrovszky György főtitkár mellett. A TMB Titkárságának élére Horváth Imre botanikus került, majd 1955–1958 között ismét Kónya Sándor vezette a

⁹ Szántó Lajost a kétéves Pártfőiskola elvégzése után az MTA Pártbizottsága titkárává választották. 1956 novemberétől 1958. júliusig akadémiai kutató volt az ELTE TTK Fizikai-Kémiai Intézetében. 1958–1959-ben ismét az MTA Hivatalában dolgozott, majd 1959-től az MSZMP KB apparátusában tudományos ügyekkel foglalkozott. 1967 májusában ismét visszakerült az Akadémiára, ahol egy új kutatóhely, a Tudományszervezési Csoport megszervezésével és vezetésével bízták meg. 1969. január 1-jétől ennek a Csoportnak az igazgatója volt, egészen 1983 májusában bekövetkezett haláláig. A csoport közben 1981-ben Kutatásszervezési Intézetté (KSZI) alakult. 1960 óta folytatott kutatásokat tudománypolitika és kutatásszervezés (elsősorban statisztika és tervezés) témakörökben. 1967–1970 között levelező aspiráns volt, a közgazdaságtudományok kandidátusa fokozatot 1970 őszén szerezte meg.

¹⁰ Nagyon köszönöm Kónya Sándor segítségét, azt a sok információt, amit kaptam tőle, és az időt, amit rászánt, hogy válaszoljon a kutatás során felmerült kérdéseimre.

TMB Titkárságát.¹¹ 1958-ban felváltotta őt Molnár Imre, majd amikor Molnár Imre az Államigazgatási Főiskolára ment dolgozni, Tóth Bélát, az Agrártudományok Osztálya szaktitkárát nevezték ki a TMB Titkársága vezetőjének.¹²

Az egymást váltó tudományos titkárságok (OTKB, OAB, TMB) kezdetben csak az aspiránsképzéssel foglalkoztak. Az apparátus hivatalokban és üzemekben toborozta az aspirantúrára jelentkezőket. Akkoriban, beleszámítva az osztályokon dolgozó TMB-előadókat és a részmunkaidőben dolgozó külső előadókat is, 13–15 fő volt a titkársági létszám. Ők szervezték a felvételi vizsgákat, illetve az ideológiai és nyelvvizsgákat, majd 1956 után a szakmai vizsgákat is.

1951-ben 2000-nél több pályázat érkezett az egyszerűsített eljárásra. Egyszerűsített eljárásnak nevezték azt a lehetőséget, hogy a korábbi tudományos minősítésüktől megfosztott egyetemi tanárok, kutatóintézeti igazgatók és klinikai főorvosok pályázhattak a kandidátusi és nagydoktori fokozatra.¹³ Ez a kis létszámú apparátus nem győzte a hirtelen ugrásszerűen megnövekedett terhelést, ezért igyekeztek decentralizálni a minősítést, amit kezdetben úgy értettek, hogy az ideológiai és a nyelvvizsgák megszervezését átvette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (utóbb Oktatási Minisztérium). Az aspiránsok felvételi vizsgáit azonban csak az 1950-es évek második felétől végezték egyes egyetemeken – az 1956-os forradalom hatására, az egyetemek megerősödése következtében –, de 1963-ban ez a feladat is teljes egészében visszakerült a TMB Titkárságára.

A TMB Titkársága a Géza (ma Garibaldi) utca 2.-ben kezdte meg a működését az Akadémia Központi Hivatala részeként, de valamikor az 1950-es években a Széchenyi rakpart 3. alá köl-

¹¹ Kónya Sándor 1958 és 1970 között a Filozófiai és Történettudományok osztálya szaktitkáraként dolgozott, majd 1970–1978 között a Társadalomtudományi Főosztály vezetője volt, 1978-tól pedig nyugdíjba vonulásáig az MTA Központi Hivatalának vezetője.

¹² A kinevezésre valószínűleg az 1960-as évek legelején került sor. Tóth Béla nyugdíjba vonulásáig, 1989. júniusáig volt a TMB Titkárság vezetője

¹³ Kónya Sándor elmondta, hogy a klinikai főorvosokat kifejezetten Rusznyák Istvánnak, az MTA elnökének közbenjárására vonták be ebbe a körbe.

tözött. Egy levél tanúsága szerint 1957. június 15-én már biztosan a Széchenyi rakparton volt. Az Akadémia Hivatala kezdetben szintén a Géza utcában volt, később azonban a Nádor utcába költözött, de nem a jelenlegi titkársági épületbe, hanem a Zrínyi utca sarkán működő iskola épületébe. Az épület azonban pár év után felújításra szorult, megroggyant, ezért az MTA Hivatala szintén a Széchenyi rkp. 3.-ba költözött.¹⁴

Az 1950-es évekből fennmaradt ügyrendek, szervezeti és működési szabályzatok, sajnos, dátum nélküliek, így csak szövegükből lehet következtetni a sorrendiségükre. A Tudományos Minősítő Bizottság Titkárságának ügyrendje mindössze 2 oldalban foglalta össze a Titkárság feladatait:

„Az aspiránsképzéssel és a tudományos minősítéssel kapcsolatos szervezési, adminisztratív és gazdasági feladatokat a TMB Titkársága látja el az akadémiai tudományos osztályok szaktitkárságainak közreműködésével. Segítséget nyújt a TMB titkárnak a TMB-ülések előkészítésében, a hozott határozatok végrehajtásában, és gondoskodik az MTA tudományos osztályainak a TMB feladataival kapcsolatos ügyei koordinálásáról. A Titkárság vezetőjét az Akadémia elnöke, tagjait az Akadémia hivatalvezetője nevezi ki.”¹⁵

A TMB Titkárság feladata volt emellett az aspiránsvételek előkészítése, az aspiránsok segítése és munkájuk ellenőrzése, kapcsolattartás a külföldön tanuló magyar és a Magyarországon tanuló külföldi aspiránsokkal. A Titkárság munkatársai előkészítő tanfolyamokat szerveztek a külföldön tanuló aspiránsoknak, intézték a külföldön tanuló magyar aspiránsok hozzá-

¹⁴ Köszönöm Szokira Józsefné kollégánóm segítségét. A hivatal működési helyei az ő emlékezetében maradtak meg így. Szokira Józsefné lca 1950. július 25-től dolgozott az Akadémián, kezdetben a Műszaki Tudományok Osztályán, majd az Elnöki Titkárságon másodtitkárnóként, Rusznyák István mellett. 1957-ben került az Agrártudományok Osztályára, ahol TMB előadó lett. Ekkor már a Széchenyi rkp. 3.-ban dolgoztak. 1956 után az Agrárosztályon intézték a Biológiai Csoport ügyeit is. Az Agrárosztály titkárságának a vezetője Párizs János szaktitkár volt, mellette egy titkárnó – Pajor Margitka, akit még mi is jól ismertünk a TMB Titkárságon –, és egy pénzügyi előadó (Egyházi József) dolgozott a TMB-előadón kívül.

¹⁵ A Tudományos Minősítő Bizottság Titkárságának Ügyrendje. MTA Levéltára (a továbbiakban: Akadémiai Levéltár, AL) 200. TMB 5283. doboz.

tartozóinak szociális támogatását, gondoskodtak a külföldön tanuló aspiránsok könyvvél és folyóirattal való ellátásáról, elkészítették a TMB költségvetési tervét és összeállították a gazdasági jelentéseket. Ők gondoskodtak a tudományos fokozatok után járó illetmények, illetve az aspiránsvezetői, konzulensi és opponensi tiszteletdíjak, valamint az aspiránsok ösztöndíjának és a különböző segélyeknek a folyósításáról; vezették az aspirantúrával és a tudományos minősítéssel kapcsolatos nyilván tartást és anyakönyvet.

A mindenkori vezető a TMB titkárának irányításával vezette a Titkárságot. Tanácskozási joggal részt vett a TMB ülésein. Főnöke volt a TMB Titkárságon dolgozó előadóknak és szakmai iránymutatást adott az Akadémia tudományos osztályain dolgozó TMB-előadóknak, akiknek a munkáját ellenőriznie is kellett. Feladata volt az Oktatási Minisztériummal való kapcsolattartás az aspiránsképzés ügyeiben. Munkáját eleinte csak két előadó segítette. Egyikük előadói munkakörben a TMB Titkársága vezetőjének helyettese volt; segítette az osztályokon dolgozó TMB-előadókat az aspiránsképzési és minősítési ügyekben, és intézte a külföldön tanuló magyar és a Magyarországon tanuló külföldi aspiránsok ügyeit. A másik, a pénzügyi előadó pedig a TMB működésével kapcsolatos gazdasági és pénzügyi feladatokat látta el.

A 20/1953. rendelet alapján az aspiránsképzéssel kapcsolatos feladatok egy részét átvette az Oktatási Minisztérium. Ekkorra már a TMB Titkárságának létszámát is felemelték nyolc főre. A tudományos osztályokon négy TMB-előadó működött: az I. és a II. Osztályon egy fő, a III. és a VII. Osztályon egy fő, a IV. és az V. Osztályon egy fő, és a VI. Osztályon is egy ember.¹⁶

A Tudományos Minősítő Bizottságot az elnök képviselte. Két TMB-ülés közötti időszakban a TMB titkárával együtt gyakorolta a Bizottság hatáskörét. Döntési körébe tartoztak a Szervezeti

¹⁶ A Tudományos Minősítő Bizottság Működési és Szervezeti Szabályzata és A Tudományos Minősítő Bizottság és Titkárságának Ügyrendje. Dátum nélkül. Valószínűleg 1953 és 1956 között készülhetett. AL 200. TMB 5283. doboz.

és Működési Szabályzat szerint mindazok az ügyek, amelyekben a döntést kifejezetten magának tartotta fenn.

Az aspirantúra kezdetei

Az első aspiránsok 1946-ban mentek a Szovjetunióba. Köztük volt Rényi Alfréd és Medve Zsigmond. Medve Zsigmond jogász volt az első aspiráns, aki külföldön szerzett kandidátusi fokozatot.¹⁷ A hazai aspirantúra 1951 tavaszán indult, először 140 jelöltet vettek fel.

Az aspiránsfelvételnél politikai előszűrés működött, amelyet a TMB Titkársága, az Akadémia Személyzeti Osztálya és a pártközpont egy-egy képviselője végzett el. Ők határozták meg, hogy a pályázók közül kiket hívnak be felvételi vizsgára. A három-négy tagú felvételi bizottságokat a TMB Titkársága alakította meg, főleg akadémikusokból. A felvételi bizottságok a felvételi vizsgák eredménye alapján rangsorolták a pályázókat. A keretszámokat előzetesen eldöntötték. Az aspiránsfelvételik decentralizálására politikai okokból – egy nagyon rövid átmeneti időszak kivételével az 1950-es évek második felében, amikor az 1956-os forradalom utáni időszak liberálisabb minősítési rendszere miatt a TMB helyzete átmenetileg megingott – nem került sor.

1955 augusztusában készült egy statisztikai gyűjtemény az 1951–1955 között felvett aspiránsokról, osztályonként, évenként, rendes (magyar, szovjet) és levelező bontásban, és egy összesítő táblázat. Ezek a táblázatok nem tartalmazzák a felvettek származás szerinti és párttagság szerinti megoszlását, amelyekről külön táblázatok készültek. Az 1959-ben felvetteknél ezek mellett elkészítették a szakmai gyakorlati idő szerinti táblázatot is. 1951–1955 között összesen 320 aspiránst vettek föl, 1959-ben pedig 116 főt.¹⁸ Az aspiránsok számát az évek során csökkentették.

¹⁷ Ezt az adatot Hay Diana az AL, 200. TMB, 2175-ös doboz, Szám nélküli levelek 1973-ból dossziéban találta.

¹⁸ *Aspiránsfelvételek 1951–55 és Aspirantúrára 1959-ben felvettek, Az 1959-ben elutasítottak száma.* AL 200. TMB 5283. doboz. Aspiráns kimutatások.

A TMB feladata volt a végzett aspiránsok elhelyezése is. Ez sok feszültséggel járt, mert nem volt elég szabad állás erre a célra, és bizony megtörtént, hogy idősebb szakembereket nyugdíjaztak azért, hogy a végzett aspiránsok álláshoz jussanak. 1955-ben már elég nagy számban voltak végzett aspiránsok. Az évben kereken 100 ösztöndíjas végzett – 70 belföldi (60 rendes és 10 levelező arányban) és 30 „szovjet” (vagyis a Szovjetunióban végzett). A TMB 1956-ban is 100 aspiránshelyet kívánt meghirdetni, hiszen folyamatosan új, rendszerhű értelmiségieket akartak képezni. A TMB vezetése azonban már szükségét látta, hogy javaslatokat kérjen az összes minisztériumtól, mind a 23-tól, valamint az Országos Tervhivaltól és az Akadémia hét osztályától és a nyolcadikként működő Biológiai Csoporttól. Ezért 1955 szeptemberében a TMB levéllel fordult a minisztériumokhoz és az Akadémia tudományos osztályaihoz, hogy a TMB az év őszén közzéteszi az 1956 szeptemberében induló aspirantúrára vonatkozó pályázati felhívását. Részlet a levélből:

„A végzős aspiránsok elosztásának tapasztalatai alapján a keretszámok reálisabb tervezése érdekében és a szakmai gyakorlattal rendelkező fiatal kádereknek az aspirantúrába való bevonása érdekében kérjük a Miniszterhelyettes Elvtársat, hogy a minisztériumhoz tartozó terület káderfejlesztési tervét figyelembe véve szíveskedjék október 16-ig a Tudományos Minősítő Bizottsággal közölni, hogy milyen tudományágban (a szűkebb témakör megjelölésével) hány aspiráns képzését javasolja belföldi vagy szovjet aspirantúrára 1956 szeptemberétől, akiknek megfelelő munkakörben való elhelyezéséről végzésük után 1959 szeptemberében a minisztérium gondoskodik.

1951–55–59 dosszié. – Az Akadémiának 1955-ben hét osztálya volt (és a Biológiai Csoport), ezek a táblázatok azonban csak a hét tudományos osztályon készültek el, a Biológiai Csoportnál nem, és a TMB-ben készített összesítő táblázat sem tartalmaz adatot a Biológiai Csoporttól. (Az Osztályok: I. Nyelv-és Irodalomtudomány, II. Társadalom- és Történelemtudomány, III. Matematika, fizika, csillagászat, IV. Agrártudomány, V. Orvostudomány, VI. Műszaki Tudományok, VII. Kémiai Tudományok.) Az 1959-es statisztikában már megjelent a Biológiai Csoport, sőt teljesen újként a Pszichológiai Bizottság is.

Tájékoztatásul közlöm, hogy a globális keret 70 belföldi és 30 szovjet aspiránshely. ... Megkönnyítené Miniszterhelyettes Elvtárs a TMB felvételi munkáját, amennyiben már személyekre is javaslatot tenne.”¹⁹

A tudományos osztályoktól azt kérte a TMB, hogy „elsősorban azokon a tudományterületeken javasoljon az osztályvezetőség keretszám-beállítást, mely területeken a kutatóintézetekben és egyetemi tanszékeken nem biztosítható a káderutánpótlás, illetőleg azokon a területeken, ahol viszonylagos lemaradás van a káderképzésben”.²⁰ Az osztályoktól azt kérte még a TMB titkára, hogy a javaslat elkészítésénél vegyék figyelembe az aspiránsképzés addigi eredményeit, az egy-egy tudományterületen képzett aspiránsok és kandidátusok számát.

Az 1956-ban indult évfolyamból 1959-ben (illetve közülük néhányan 1960-ban) 34 fő biztosan végzett, mert az ő elhelyezésükre a TMB név szerint konkrét javaslatot tett. Nagyon jól ismert nevek is vannak köztük, többen később akadémikusok, nagydoktorok lettek.²¹ Elhelyezésük úgy történt, hogy a kormány a 2027/1959 (V. 31.) Korm. sz. határozattal kinevezett egy, a végzős aspiránsokat elosztó Tárcaközi Bizottságot, amely 1959. augusztus 12-ei ülésén döntött arról, melyik minisztériumnak név szerint kiket kell elhelyeznie a saját területén. A TMB titkára megírta az érintett minisztériumok miniszterhelyetteseinek, valamint Erdei Ferencnek, az MTA Főtitkárának és a Tájékoztatási Hivatal elnökének, hogy gondoskodjanak a kinevezésekről és a fizetési előlegről. Az érintett aspiránsokat pedig felszólította, hogy jelentkezzenek a minisztériumok,

¹⁹ Tolnai Gábornak, a TMB titkárának levele a miniszterhelyettesekhez, 1955. szeptember 23. TMB 149-44/1955. AL 200. TMB 5283. doboz. Aspiránskimutatások 1951-55-59 dosszié.

²⁰ Tolnai Gábor levele az I-VII. Osztály titkárainak. Iktatószám nélküli másolat. Budapest, 1955. szeptember 8. AL 200. TMB 5283. doboz. 1956 keretszámok, aspirantúra, belföldi és SZU-dosszié. – Az osztálytitkárok akadémikusok voltak, az osztályelnök mellett ők végezték az operatív munkát. A mellettük dolgozó hivatalnok pedig a szaktitkár volt. Ő intézte a tudományos osztály adminisztratív ügyeit. Ez volt a későbbi tudományos titkári funkció.

²¹ *Javaslat az 1959-ben végző aspiránsok elosztására.* TMB 145.703/1959. AL 200. TMB 5283. doboz. Aspiránskimutatások 1951-55-59 dosszié.

illetve az Akadémia és a Tájékoztatási Hivatal Személyzeti Osztályán.²²

A Szovjetunióba küldendő aspiránsok felvételét még a VKM kezdte szervezni. 1958 őszéről ismerjük a kiutazók névsorát: 13 fő (eredetileg 14-en voltak a listán, de egy agrárszakember lekerült róla, nem tudni, miért), köztük egy régész, egy történész, egy földrajzos, egy közgazdász, egy filozófus, két matematikus, egy fizikus, három agrármérnök és két agrokémikus.²³

Az ún. rövidített aspirantúra „a 9. §. alapján” folyt. Itt a 44/1950. tvr. 9. §-áról van szó. Ezt a paragrafust rendkívül sokat emlegették az évek során a különböző iratokban, előterjesztésekben. A rövidített aspirantúra azt jelentette, hogy ha valaki letette az előírt vizsgákat valódi aspirantúra nélkül is pályázhatott a kandidátusi fokozatra. 1955 áprilisában a TMB minden osztálytól kimutatást kért arról, hogy kiknek és milyen vizsgák letétele (vagy elengedése mellett) engedélyezték a kandidátusi fokozat megszerzését a rövidített aspirantúra útján.²⁴

Az egyszerűsített eljárás

Az egyszerűsített eljárás csúcsideje 1951–1952 volt. Először nagyon magasra tették a lécet, szakmailag és ideológiailag alaposan megvizsgálták a pályázatokat. Az elbírálásra tudományos osztályonként külön bizottságot alakítottak, elsősorban akadémikusokból, és ezek a bizottságok javasolták, hogy az illető pályázó kandidátusi vagy doktori címet kapjon, vagy egyike sem tartják méltónak. A javasolt címeket a TMB ítélte oda. A pályázatok egy részében a TMB nem döntött, hanem az MDP Politikai Bizottság elé terjesztette. A PB-nek véleményezési joga volt. Ezeket az eljárásokat Révai József és még inkább Gerő Ernő felügyelte. A társadalomtudományok rosszabb helyzetben voltak, mert művelőik tevékenységének megítélésében még

²² Kézzel írt levéltervezetek, TMB 145-.../959. AL 200. TMB 5283. doboz. Aspiráns kimutatások 1951-55-59 dosszié.

²³ *Kimutatás az 1958 év őszén Szovjetunióba induló aspiránsokról.* AL 200. TMB 5283. doboz. Aspiránsskimutatások 1951-55-59 dosszié.

²⁴ A tudományos osztályok kimutatásai a rövidített aspirantúráról. AL 200. TMB 5283. doboz. 9. § kimutatás. Aspiránsskimutatások 1951-55-59 dosszié.

nagyobb szerepet játszott az ideológia. Közgazdász nagydoktor egyáltalán nem lett, történész és jogász is összesen hat fő. A természettudományban más volt a helyzet, mert olyanok is kaptak új minősítést, akiknek a világnézete nem kötődött a marxizmus-leninizmushoz.

1953. április 20-án készült egy szigorúan bizalmas anyag, *Az egyszerűsített úton történt minősítések értékelése* címmel, 25 példányban, Tolnai Gábor s. k. névaláírással. Ebben az anyagban leírták az eljárás menetét, közöltek statisztikai adatokat, illetve készültek mellé összefoglaló táblázatok, és rögzítették a tapasztalatokat.²⁵ Az értékelés szerint a TMB 1952 folyamán elvégezte azoknak a szakembereknek a tudományos minősítését, akiknek az 1951. évi 26. rendelet lehetővé tette az egyszerűsített minősítést. A TMB megfogalmazta mind a doktori, mind a kandidátusi fokozat odaítélésének normáját, amelyeket az MTA Elnöksége is elfogadott. A minősítést 13 szakbizottság végezte, amelyeket akadémiai rendes és levelező tagokból állítottak össze. Minden szakbizottságban helyet foglalt a TMB-nek egy-egy képviselője is. Az azonos mércét úgy kívánták biztosítani, hogy a TMB titkára kezdetben valamennyi szakbizottság ülésén jelen volt. Miután az első tudományok doktora fokozatokat odaítélték, a szakbizottságok munkájába referálási feladattal egy-egy ilyen új doktort is bevontak.

A bizalmas anyagnak abból a mondatából, hogy „Az értékelő és minősítési munka során szem előtt tartottuk a tudományos káderek nevelését, kutatásra való buzdítását, végső fokon a nyilvános viták elkövetkező előmozdítását”, látható, hogy a tudományos munkát nem csak szakmai szempontok alapján értékelték. Segíteni akarták fejlődésüket, így a kandidátusi fokozatra javasoltak egy részének, illetve azoknak, „akik eddigi munkásságuk alapján még a kandidátusi fokozatra nem voltak méltók”, a TMB levelet küldött, amelyben értékelte az addigi

²⁵ AL 200. TMB 5283. doboz. Rehabilitációra vonatkozó javaslatok és kérések 1953–56–57 dosszié. Az értékelő anyag mellé készült egy osztályok szerinti statisztikai táblázat a doktorokról, kandidátusokról, mellékeltek a felszólító levelet a rövidített aspirantúra alapján megadandó kandidátusi fokozat ügyében, valamint az elutasított és a nem jogosult pályázókról készült iratot.

eredményeiket és „perspektívát” adott, valamint felszólította a jelölteket, hogy legközelebbi munkájukkal pályázzanak doktori, mások kandidátusi fokozatra.

A bizalmas értékelő anyagban leírták: „A minősítésnél a bizottságok elsősorban szakmai szempontokat tartottak szem előtt, valamint a minősítésnek a tudományos közvéleményre való kihatására is tekintettel voltak. Az értékelés legfőbb mértéke a szaktudomány terén elért eredmény volt. A társadalomtudományok területén természetesen doktori fokozatot csak marxista-leninista tudós kapott, kivételszámba ment néhány nagy múltú polgári tudós, akiknek munkássága a marxista-leninista társadalomtudomány számára is jelentős (pl. Kiss Lajos, Domanovszky Sándor, Melich János stb.).

A bizottságok munkája általában igyekezett szigorú mértéket alkalmazni. Voltak azonban olyan bizottságok, amelyek határozatlan, sőt opportunista és liberális magatartást tanúsítottak, főként az első minősítéseknél. A minősítési munka során maguk a bizottságok is fejlődtek, és világos lett számukra a tudományos minősítés nagy tudománypolitikai jelentősége, s ennek tudatában igyekeztek meghozni döntéseiket. Súlyos nehézséget jelentett különösen kezdetben a tudomány és a gyakorlat viszonyának kérdése; különösen probléma volt ez a műszaki, valamint a mezőgazdasági minősítéseknél. Nagy segítséget jelentettek e téren munkánk számára Rusznyák Istvánnak és Schulek Elemérnek a minősítéssel kapcsolatban a *Szabad Népb*ben megjelent cikkei.”²⁶

Majd a bizalmas anyag rátért arra, hogy az új tudományos fokozatokat bevezető jogszabály megjelenése a tudományos közvéleményben „zavart, idegességet támasztott”, különösen az első időkben. „Különböző, ellenséges híresztelésekre, zavarkeltésre is alkalmat nyújtott a tudományos fokozatokat bevezető rendelet megjelenése: »zárt szám van« – suttogták. – »Az értékelés politikai szempontokat követ, csak kommunisták részesülnek doktori fokozatban« stb. stb. A törvényerejű rendelet megjelenését követően nemsokára megmutatkoztak annak pozitív

²⁶ AL 200. TMB 5283. doboz. Rehabilitációra vonatkozó javaslatok és kérések 1953–56–57 dosszié.

hatásai. Tudósaink széles körében kutatási tervek merültek fel. Olyan kutatók, akik éveken keresztül alig, vagy semmit sem dolgoztak, reális terveket vetettek fel.”²⁷

A tudományos fokozat elnyerésére összesen 2540-en pályáztak, közülük erre nem volt jogosult 571 pályázó. Doktori fokozatot összesen 131-en, kandidátusi fokozatot 724-en kaptak. Ebből 105 tudóst felszólítottak, hogy minél előbb nyújtsa be doktori disszertációját.²⁸

Az anyagban megírták: bármennyire törekedtek is rá, hogy a szakbizottságok egységes mércével mérjenek, ez mégsem valósult meg. „A mérték legmegnyugtatóbb a társadalomtudományoknál volt. Az I. és a II. Osztály területén összesen 11-en kaptak doktori fokozatot és 141-en kandidátusi fokozatot... Feltűnően nagy a biológiai tudományok területén a minősítették száma. Így 98 öszzpályázóból (32 nem jogosult pályázó volt) 12-en kaptak doktori fokozatot, 36-an kandidátusit, 12-en felszólító levelet kandidátusi disszertáció benyújtására, 3-an felszólító levelet a törvényerejű rendelet 9. §-a szerinti tudományos fokozat megszerzésére, és mindössze 3 elutasítás történt. Az V. Osztály területén szigorú mértékkel ítélték oda a doktori fokozatot (25), azonban úgy tetszik, túlságosan sokan kaptak kandidátusi fokozatot (207). A VI. Osztály minősítésének mértéke szempontjából nem tarthatjuk túlságosan megnyugtatónak a képet. A műszaki tudományok heterogenitása folytán a szakbizottságokban nem alakulhattak ki megfelelő viták, voltak olyan szakok, amelyekhez csak a referens tudott hozzászólni. A VIII. Osztály minősítéseinél megfelelő mértékkel mért a szakbizottság az állatorvos-tudományok tekintetében, liberalizmus tapasztalható a mezőgazdasági tudományoknál. Megnyugtatónak tartjuk a III. és a VII. Osztály döntéseit minden tekintetben.”²⁹

²⁷ AL 200. TMB 5283. doboz. Rehabilitációra vonatkozó javaslatok és kérések 1953–56–57 dosszié.

²⁸ Uo. *Az egyszerűsített úton történt minősítések értékelése. Az egyszerűsített eljárással fokozatot szerettek névsorát nyilvánosságra hozta az Akadémiai Értesítő az 1952 és 1953-as számaiban.*

²⁹ AL 200. TMB 5283. doboz. Rehabilitációra vonatkozó javaslatok és kérések 1953–56–57 dosszié. *Az egyszerűsített úton történt minősítések értékelése.*

Összegzésül megállapították: a munka a legtöbb területen jól haladt, de a TMB és az Osztályok túlterheltsége miatt a minősítési munkálatokat még az anyag elkészültekor, 1953 tavaszán sem fejezték be teljesen, s nem osztották ki az okleveleket. Sürgősen be kell fejezni a folyamatot, mert amíg lezáratlan ügyek vannak, a tudományos közvéleményben nyugtalanság tapasztalható. Az okleveleket osszák ki még a tanév végéig, egyetemi szakembereknek az egyetemi tanácsüléseken, nem egyetemi szakembereknek pedig az Akadémiai Osztályüléseken. A TMB legközelebbi feladatának pedig a disszertációkat megvédő nyilvános viták elindítását jelölték meg. Tervbe vették, hogy 1953. május 10-ig a benyújtott doktori és kandidátusi értekezéseket ki kell adni opponenseknek, és „a disszertációk megvédésének módszeréről elfogadott határozat értelmében a munka megindítandó”.³⁰

1953 júliusában elkészült egy levél (tervezete) azoknak a pályázóknak, akik foglalkozásuk, illetve beosztásuk alapján nem voltak jogosultak az egyszerűsített eljárásra. Tájékoztatták őket, hogy szervezett aspirantúrán kívül elnyerhetik a kandidátusi fokozatot, ha disszertációt nyújtanak be és nyilvános vitában megvédik azt.³¹

1953 végén pedig készült egy részletes lista, amely osztályonként és fokozatonként feltünteti, hogy név szerint kik nyertek kandidátusi és doktori fokozatot, illetve kaptak felszólító levelet 1953. november 30-ig bezárólag.³²

A kandidátusi és doktori anyakönyvek bejegyzései

Az első kandidátusi és doktori fokozatokat 1952. július 14-én ítélte oda a TMB. A kandidátusi anyakönyv első bejegyzése: Barta János irodalomtörténész, egyetemi tanár. Utána egyetemi tanárok, tanszékvezetők, nyugalmazottak is, intézetveze-

³⁰ AL 200. TMB 5283. doboz. Rehabilitációra vonatkozó javaslatok és kérések 1953–56–57 dosszié. *Az egyszerűsített úton történt minősítések értékelése.*

³¹ Levéltervezet Tolnai Gábor titkár névaláírással, Budapest, 1953. július 14. Uo.

³² Uo.

tók, igazgatók, múzeumi szakértők szerepelnek. Az első nő a 22. sorszámmal Székács Imréné Vida Mária egyetemi docens, neveléstudományban. A kandidátusi anyakönyv tanúsága szerint sok, később is igen elismert, jó nevű tudós nyert ekkor kandidátusi címet. A fizikusok között Simonyi Károly az első, és Kónya Albert a következő, aki később a TMB elnöke is volt. A 76. sorszámmal Nyíró Gyula orvos neve szerepel, a 126. Csanády György, aki műegyetemi tanár volt, később közlekedés- és postaügyi miniszter.

Az 1952. július 14-i ülés döntése szerint a következők nyertek kandidátusi fokozatot: egy-egy irodalmár, nyelvész, jogász és közgazdász, földrajzos és művészettörténész; három neveléstudományi szakember, 12 történész (ez a szám tartalmazta a néprajzosokat is), három matematikus, öt fizikus, hat biológus, 50 orvos – nincs tévedés, valóban ennyi – három gyógyszerész, 23 műszaki szakember; négyen a föld- és ásványtan területéről, kilenc kémikus, 27 mezőgazdász és öt állatorvos. Még 1952. július 14-re pótlólag bejegyezték két orvost és egy művészettörténészt.

1952. október 18-án volt a következő oklevélkiállítás, köztük irodalmárok és nyelvészek, zenészek. Zömük a szakmában nagyon nagy név volt vagy lett később: Klaniczay Tibor, Komlós Aladár, Gálos Rezső, ifj. Horváth János, Szauder József, Király István, Gyergyai Albert, Sulán Béla, Dercsényi Móric, Bartha Dénes, Vargyas Lajos, Benkő Loránd, Borzsák István, Csefkó Gyula, Czeglédy Károly, Hajdu Péter, Kálmán Béla, Lőrincze Lajos, Telegdi Zsigmond. Egyszerűsített eljárás keretében állítottak ki okleveleket 1952. december 31-én is, a 444. sorszámtól a 725. sorszámig; 280 új kandidátus született azon a napon.

Ezt követően még folytak egyszerűsített eljárások, de már elkezdődtek a disszertációvédések is. 1953. június 19-én jelent meg az anyakönyvben az első kandidátusi disszertáció: a 726. sorszámon Illyés Éváé közgazdaságtudományból, majd egy-egy tudósé a jogtudomány, az orvostudomány és a mezőgazdászok területéről. Aztán ismét egyszerűsített eljárások következtek.

1953. december 2-án 772. sorszámmal jelent meg az első olyan kandidátus, aki függetlenített „szovjet aspiráns” volt: egy közgazdász, majd még több.

1954-ben már kevesen kaptak fokozatot egyszerűsített eljárással. A legutolsó ilyen bejegyzés a 790. sorszámon egy közgazdász, aki később nagydoktor és akadémiai levelező tag is lett.

1955. május 19-én, 904–909. sorszámmal, hat név olvasható „egyszerű minősítés” bejegyzéssel; ilyen sem korábban, sem később nem fordul elő. Először azt gondoltam, hogy ők talán idősebb emberek voltak, ezért kaptak ilyen lehetőséget, de ez nem nagyon valószínű, mert születési évszámaik: 1884, 1872, 1900, 1919, 1899, 1914. Mint kiderült, e minősítéssel az egyszerűsített eljárások során keletkezett néhány hibás döntést korrigáltak egy felülvizsgálati hullám keretében.³³

1954–1955-től jelent meg a „rövidített aspirantúra”. 1956-ban már tanársegédek, adjunktusok, osztályvezetők, tudományos munkatársak is lettek kandidátusok.

1956 októberét követően a kandidátusok közül többekkel szemben eljárás indult, letartóztatták őket, s ezt a tényt az anyakönyvben is rögzítették. Az ítélet meghozatala után általában a kandidátusi fokozatot is megvonták tőlük. Olyan bejegyzések is vannak az 1970-es évekből, hogy az illető a TMB határozatával ismét visszakapta kandidátusi fokozatát.

Tardy Lajos esetét részletesen is ismerjük önéletrajzából, amely 1986-ban jelent meg *Szaggatott krónika* címmel.³⁴ Tardy Budapesten született 1914. július 28-án. Kandidátusi fokozatát 1954. április 20-án a 784. sorszámmal anyakönyvezték. „Felszólító levél alapján” védett. Először jogi kandidátus volt beírva, majd ezt áthúzták, és történelemtudományt írtak a helyére. A felszólító levél azt jelentette, hogy az illetékes szakbizottság kezdeményezte, hogy az illető pályázzon. Tardy Lajos leírta könyvében, hogy az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda igazgatója volt akkor, amikor a kandidátusi fokozatát elnyerte. „Voltaképpen én voltam az országban az első jogász-kandidátus (igaz ugyan, hogy jogtörténetinek álcázott köztörténeti témával), aki nem korábbi munkássága alapján, hanem nyilvános védelemmel jutottam hozzá ehhez az új tudományos fokozathoz

³³ Lásd 49. jegyzet.

³⁴ Köszönöm Hamza Gábor professzornak, hogy felhívta rá a figyelmemet.

(ugyanis ezzel egyidejűleg megszűnt az ennek többé-kevésbé megfelelő egyetemi magántanári cím). ... A külföld ugyan továbbra is elzárva maradt előttem, de megnyílt számomra a csodálatosán szép Mátra-vidék azáltal, hogy elnyertem a sikeres védés után a büszke kandidátusi fokozatot. Bizony akkor ez igen-igen nagy és ritka tudományos kitüntetés számba ment, és – kivéve egyes erősen körülhatárolt diszciplínákat – csakis tudományos kutatómunka alapján jutott hozzá földi halandó. A Magyar Tudományos Akadémia mátraházai üdülőháza ekkor már teljes erővel működött, és csodálatos és egyben bőséges konyhájával, kitűnő szobáival, elsősorban ózondús, mámorító levegőjével egymagában megérte azokat az erőfeszítéseket, amelyek alapján a kandidátusi borostyánlevelek reá kerültek homlokomra.” Tardy Lajos úgy emlékezett, hogy 1954. április 28-án volt a sikeres kandidátusi védése. (Lehet, hogy igaza volt, és az anyakönyvi bejegyzés dátuma a téves.) Majd 1954 folyamán letartóztatták, és koholt vádak alapján bebörtönözték. A könyvében részletesen leírja a történetet és a börtönévit is. Az Országos Fordítóirodában foglalkoztatott több olyan értelmiségit, akik nem baloldali beállítottságúak voltak, viszont jól tudtak nyelveket. Például Passuth László is nála dolgozott. Valaki – de nem ezek közül – feljelentette, s a titkos ügykezelés szabályainak be nem tartásával vádolták meg. Mint írja, egy fegyverekről szóló – egyébként magyarul aztán könyvesbolti forgalomban is kapható – túl nagy méretű könyvet nem tett be a páncélszekrénybe. Emellett valamilyen pénzügyi visszaélést is megpróbáltak rábizonyítani.

1956 nyarán a Tudományos Minősítő Bizottság megvonta tőle a kandidátusi fokozatot. Az erről szóló értesítést a TMB titkára írta alá. Tardy röviden idézett a levélből:

„Tardy Lajos részére. TMB 8481-26/1956. Értesítem, hogy a Tudományos Minősítő Bizottság ügyét megvizsgálta... Önt a tudományos fokozat viselésére méltatlannak tartja, és ezért a 184/1951. MT-rendelet 8 §. 2. bekezdése alapján Öntől a kandidátusi fokozatot megvonja... Budapest, 1956. július 11.”

A levelet pedig így kommentálja:

„Ez a még megszólításában is sajátos, fogalmazásában kíméletlen közlés arra indított, hogy a határozat felülvizsgálatát kérjem a Magyar Tudományos Akadémia elnökétől, bár tudva tudtam, hogy ez kivülesik hatáskörén. Ez a jogi akadály valóban megkötötte a kezét, de – tessék csak összehasonlítani! – még ilyen ügyekben is hogyan lehet és hogyan kell fogalmazni:

Dr. Tardy Lajos elvtársnak

Budapest II., Keleti Károly u. 30.

Igen tisztelt Tardy Elvtárs!

Megkaptam a Tudományos Minősítő Bizottság értesítését az Ön ügyében hozott határozatról.

Miután a Tudományos Minősítő Bizottság e döntését nincs jogom felülbírálni, legnagyobb sajnálatomra ez ügyben nem tehetek semmit.

Kiváló tisztelettel:

Rusznayák István

a Magyar Tudományos Akadémia elnöke

Az orvos-elnök levelének stiláris fordulatait magasabbra értékeltem az irodalmár titkárénál. Ez jogomban állott.

A kandidátushistória befejezése? Mihelyt a Legfelsőbb Bíróság valamennyi vád alól – vádlott-társaimmal együtt – felmentett, egy másik fontos személyiségtől hivatalos közlést kaptam, mely szerint a Tudományos Minősítő Bizottság a fokozatot visszaadta – s jelenjek meg hivatalában oklevelem visszaszolgáltatása ügyében.”³⁵

Az egyszerűsített eljárásokból rendkívül sok sértődés származott, mert – különösen az első hullámban – sok, nagyon komoly tudományos teljesítménnyel rendelkező elismert egyetemi tanár és kutatóintézeti igazgató kapott nagydoktori helyett

³⁵ Tardy Lajos: *Szaggatott krónika*. 88., 123., 135., 157., 344–345. – Tardy visszaemlékezéseit alátámasztják az Akadémiai Levéltárban őrzött iratok. (AL Elnök 77/2/60 doboz. 594. Rusznayák István levele Tardy Lajoshoz.) Tardy Lajos volt az első, akitől megvonták a kandidátusi fokozatot, és ügye kapcsán kikérték a jogászok véleményét. Az 1956. június 28-i TMB-ülés anyagához csatolták az Igazságügy-minisztérium feljegyzését a tudományos fokozatnak büntett elkövetése miatti megvonásáról. Köszönöm Hay Dianának a Tardy-ügyre vonatkozó levéltári anyagot.

kandidátusi fokozatot. Ezt ők természetesen nem megtiszteltetésnek, hanem érthetően leminősítésnek tartották. Ez különösen az 1951–1952-ben hozott döntéseknél fordult elő. És nemcsak ismert egyetemi tanárok, jövőző akadémikusok, hanem az 1949-ben tanácskozó taggá minősített volt akadémikusok is kaptak doktori, kandidátusi fokozatot.

A kandidátusi fokozatot odaítélő levél szövege jól tükrözi a korszellemet, és önmagában is alkalmas volt arra, hogy a tudós embereket megbántsa. Az 1. számú kandidátusi oklevél tulajdonosa – mint már említettem – Barta János irodalomtörténész, egyetemi tanár volt. Őt az alábbi levéllel értesítették, amely tulajdonképpen szabványszöveg volt, s több változatban készült:³⁶

„Barta János egyetemi tanár
az irodalomtudomány kandidátusa

Budapest

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. évi 26. számú törvényerejű rendelete szabályozza a tudományok doktora és a tudományok kandidátusa (sic!) fokozat bevezetését. A törvényerejű rendelet 7. §-ának 1. bekezdése alapján kérésére a Tudományos Minősítő Bizottság eddigi munkásságát felülvizsgálta.

A Tudományos Minősítő Bizottság megállapította, hogy Ön képzett, szorgalmas kutató, aki sokáig a szellemtörténeti irány legszélsőségesebb képviselői közé tartozott. Csak nem régen jutott el az igazi tudományos világnézetig, s legújabb dolgozatai alapján munkásságától e tudomány komoly gazdagodása várható.

A fentiek alapján a Tudományos Minősítő Bizottság eddigi munkásságát a

tudományok kandidátusa

fokozat elnyerésére megfelelőnek találta.

³⁶ Köszönöm fiának, ifj. Barta Jánosnak, hogy édesapja iratait – a kandidátusi fokozatot odaítélőt 1952-ből, a tudományok doktora fokozatot odaítélőt 1957-ből, valamint a kandidátusi oklevelét és az akadémikusi igazolványát – rendelkezésemre bocsátotta.

A Tudományos Minősítő Bizottság úgy látja, hogy tudományos munkásságának egy része jelentőségében megközelíti a »tudományok doktora« tudományos fokozat odaítélésének feltételeit, és ezért úgy határozott, hogy Önt felmenti a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. évi 26. számú törvényerejű rendelet 5. §-ának 1. bekezdésében foglaltak alól, és hozzájárul ahhoz, hogy legközelebbi jelentős tudományos munkájával közvetlenül a »tudományok doktora« fokozat elnyerésére pályázzék.

Budapest, 1952. július 14.

Schulek Elemér
Tudományos Minősítő
Bizottság
elnöke

Tolnai Gábor
Tudományos Minősítő
Bizottság
titkára”

1953 után megindult a fokozatok felülvizsgálata. A kandidátusokból több tucatnyian doktorok lettek, s többen lehetőséget kaptak arra, hogy ezt könnyített, kivételes eljárással érjék el. Ugyanakkor sok olyan kérés vagy javaslat is volt, amelyet nem teljesítettek. 1956 után ismét többen kaptak doktori fokozatot.

A doktori anyagkönyvben 1–138-ig akadémikusok vannak anyagkönyvezve, dátum nélküli bejegyzéssel. Az első dátummal anyagkönyvezett doktor Bóka László irodalomtörténész volt (egyszerűsített eljárás, 1952. július 14.). 275-ös sorszámmal szerepel az első olyan tudós, aki védéssel szerzett doktori fokozatot: Sótér István irodalomtörténész. A sorszám úgy alakult ki, hogy a 138 akadémikus után következett 131 doktor, aki egyszerűsített eljárással kapta a címét; azután jöttek, akik megvédték disszertációjukat. (Bár négy fő utólag még védelem nélkül is kapott doktori fokozatot.)

Az 1950-es években a TMB Titkárságán kellett pályázni, de szakbizottságai nem a TMB-nek voltak, hanem az Akadémia tudományos osztályainak voltak TMB-szakbizottságai, és adminisztrációs ügyeiket az osztályokon dolgozó néhány TMB-előadó intézte. 1970-ben megváltoztatták az eljárás rendjét és szabályait. Attól kezdve a TMB-nek lettek szakbizottságai, s ez így is maradt egészen az 1990-es évek végéig, amikor a kandi-

dátusi fokozat megszüntetésével és az utolsó eljárások kifizetésével a TMB szakbizottsági rendszerét felszámolták.

Az aspirantúra és a minősítési eljárások tapasztalatai 1956 tavaszán-nyarán

1956. január 21-én Rusznyák István, az Akadémia elnöke szigorúan bizalmasnak minősített feljegyzést küldött Tolnai Gábornak, amelyben tájékoztatta arról, hogy a Politikai Bizottság a közeljövőben foglalkozni fog az Akadémia tudományos káderutánpótlás-helyzetével, és a megírandó anyaghoz mellékelte a szempontokat.³⁷ Ennek nyomán a TMB Titkárságán elkészítették *A tudományos káderutánpótlás helyzete* című beszámolót. Ebben megállapították: a TMB az 1951 óta folyó aspiránsképzésben 1956-ig 1081 aspiránst vett föl, amelyből 620-nak a képzése volt folyamatban, 537 belföldön (327 rendes, 210 levelező), 83 külföldön (82 a Szovjetunióban és egy Kínában). Egy belföldi aspiráns teljes képzési költsége három éven keresztül kb. 100 000 Ft, a külföldön tanuló aspiránsé pedig 150 000 Ft. Az anyag szerint az aspiránsképzés az öt év alatt komoly eredményeket hozott, mégis sok panasz és jogos megjegyzés hangzott el. Ezek részben az első évek tapasztalatlanságaira vezethetők vissza – szögezik le *A tudományos káderutánpótlás helyzete* című anyagban.³⁸

Majd felsorolják a hiányosságokat. Első helyen említik, hogy az évenkénti keretszámokat nem tudták kellő megalapozottsággal megszabni, az aspiránsok kiválasztása nem épült perspektivikus tervre. Kezdetben igen sok aspiránst vettek föl, mert az a szempont érvényesült, hogy minél több területen, minél nagyobb számban képezzenek tudományos kutatókat. Csak az 1955–1956-os felvételeknél változott a helyzet, és érvényesült az a szempont, hogy azokon a területeken képezzenek, ahol a

³⁷ Rusznyák István levele Tolnai Gábornak, Budapest, 1956. január 21., valamint *Szempontok a „Tudományos káderutánpótlás helyzete” című anyag elkészítéséhez*. Budapest, 1956. január 20. AL 200. TMB 5283. doboz. Jelentés a PB elé a TMB munkájáról dosszié.

³⁸ *A tudományos káderutánpótlás helyzete*, 1956. március 20. AL 200. TMB 5283. doboz. Jelentés a PB elé a TMB munkájáról dosszié.

legnagyobb hiány van szakemberekben. „Az aspirantúrában a megfelelő szakmai és politikai követelmények egyöntetű érvényesítése igen nagy nehézséget jelent. Kezdetben a szociális összetétel, a politikai színvonal javítása érdekében nagyrészt közvetlen az egyetem elvégzése után vettünk fel aspirantúrára pályázókat. Később a szakmai színvonal érdekében lehetőleg több évi gyakorlattal rendelkezőket válogattunk ki, olykor engedményeket téve a jó szociális összetétel rovására. Ma is igen nehéz követelmény elé állítja a TMB-t annak a feladatnak a végrehajtása, hogy hároméves gyakorlattal rendelkező, politikailag fejlett, 70-80%-ban munkás és paraszt származású jelöltek vegyen fel. Egyrészt azért, mert a három évvel ezelőtt végzetek nagytöbbsége még nem munkás és paraszt származású, másrészt azért, mert az egyetemeken a kiváló professzorok mellett kevés munkás és paraszt származású fiatal fejlődött arra a színvonalra, amelyről aspirantúrára fel lehet venni.”³⁹ A tehetséges munkás és paraszt származású hallgatókat az egyetemeken túlterhelték társadalmi munkával, szakmai fejlődésükben emiatt „elmaradtak azok mögött a kispolgári származású, politikailag fejletlen, társadalmi munkában passzív, nagyobb általános műveltséggel rendelkező hallgatóktól, akik a tanszék köré tömörülve már egyetemi hallgató korukban is foglalkoztak tudományos kérdések megoldásával” – áll a beszámoló anyagban. Emellett az egyes minisztériumok nem szívesen engedik el aspirantúrára a tehetséges, politikailag is megfelelő, gyakorlatlan rendelkező fiatal kádereket. Az aspiránsok anyagi helyzete is gátolja a fenti elv megvalósítását, „mert 2-3 éves gyakorlattal rendelkező mérnök vagy orvos nem szívesen cseréli fel jelenlegi jövedelmét 1700-2000 Ft-os jövedelemmel”.⁴⁰

A beszámoló kitért arra, hogy „ezt a helyzetet bonyolította a »titokzatosság« tette a Központi Vezetőség Tudományos és Kulturális Osztályának az aspiránsvételeknél tisztázatlan szerepe”. Ezt a kérdést aztán még néhány mondatban tovább taglalták, sérelmezve, hogy a Tudományos és Kulturális Osztály nem indokolta az elutasításokat; előfordult, hogy „veze-

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo.

tó kommunista akadémikus felelősségteljes javaslatát nem vehettük figyelembe”, és arra is volt példa, hogy „a Tudományos és Kulturális Osztály tőkés származású pályázó felvételével egyetértett és a TMB-nek kellett visszautasítani”.⁴¹

A végzett aspiránsokat igen nehezen lehetett elhelyezni. Ennek oka a keretszámok kialakításánál tapasztalható tervszerűtlenség, ami „bizonyos értelemben aláássa az aspirantúra tekintélyét”. A végzett aspiránsok gyakran kerülnek olyan munkahelyre, ahol aztán nem volt módjuk tudományos munkát folytatni. A minisztériumok pedig sokszor „nem hajlandók minőségi cseréket végrehajtani”, vagyis nem küldték el régi szakembereiket, hogy új értelmiségieket vehessenek fel.

A Minisztertanács által kinevezett Elosztó Bizottság az előző két évben a jelentés szerint csaknem 400 végzős aspiránst elhelyezett. Itt volt valami ellentmondás, mert ha az 1081 aspiráns képzéséből még 620 folyamatban volt és majdnem 400 végzettet elhelyeztek, akkor nem sokan maradhattak állás nélkül. Ráadásul a beszámoló következő mondatából az is kiderül, hogy 73% kutatóintézetbe és a felsőoktatásba került, 12% az iparba, 14% az államigazgatásba és egyéb helyekre. (A hiányzó 1% bizonyára a kerekítésekéből adódott.)

Második, ám nem kevésbé aggasztó hiányosság az ellenőrzésben volt tapasztalható. Ezt decentralizálással akarták orvosolni az Oktatásügyi Minisztériumhoz tartozó intézményekben, ám ennek a minisztériumnak a munkájával a beszámoló készítői nagyon elégedetlenek voltak. Mint írták, a „gyakorlatban az Oktatásügyi Minisztérium igen hiányos irányító munkája következtében csak néhány egyetem, illetőleg kar (ELTE Jogtudományi, Közgazdaságtudományi Egyetem) fordított gondot az aspiránsképzésre”.⁴² Megtörtént az Egészségügyi Minisztériumhoz tartozó aspirantúra decentralizálása is, amelyhez azonban még csak akkor készült a végrehajtási utasítás.

A doktori és kandidátusi értekezések megvédéséről azt írták, hogy már több mint két éve szerves része a tudományos

⁴¹ Uo.

⁴² Uo.

életnek. Majd néhány dicsérő mondat következett a védésekről és arról, hogy mennyiben vitték előre a tudományt. Ezt követően a beszámoló megállapította, hogy az aspiránsok zöme nem védte meg disszertációját az aspirantúra ideje alatt. Általában a végzéstől számított egy-két év elteltével adják be az értekezést.

A beszámoló készítői a védések egy részét nem tartották ki-elégítőnek. „Az opponensek közül sokan nem fogalmazzák meg határozottan a véleményüket, ha fel is vetik a disszertáció hiányosságait, azok felsorakoztatása után a fokozat odaítélését javasolják és a TMB-től várják a disszertáció elutasítását. A disszertációk megvédése gyakran elhúzódik. Egyrészt az egyes szakterületen fokozattal rendelkező, opponensi feladatra felkérhető szakemberek kis száma és a kisszámú szakemberek nagymérvű elfoglaltsága miatt, másrészt azért, mert az opponensek nem vállalják a vélemény elkészítését, nem hajlandók nyíltan állást foglalni.”⁴³ A külföldi aspirantúrát, ezenbelül a Kínával 1954-ben megkezdett cserekapcsolatot, a beszámolóban beváltak, eredményesnek minősítették.

Leszögezték, hogy eredményes volt az aspirantúrán kívüli fokozatszerzés ösztönzése, több mint 600 engedélyt adtak ki vizsgák letételére és disszertáció benyújtására. Viszont ennek a körnek a szociális összetételét is igen rossznak látták. Ismét csak azzal küzdöttek, hogy hiába támogatnák munkás és paraszt fiatalok képzését, ha ők – megfelelő előképzettség híján – jóval kisebb számban jelentkeznek, illetve alkalmasak a tudományos továbbképzésre, mint a polgári családokból származók, akik a családból is műveltebben érkeztek. Gond volt még az is, hogy a munkás- és parasztszármazású fiataloknak el is kellett magukat tartaniuk, mert családjuk erre ritkán volt képes.

Változtatni kívántak azon is, hogy a kutatók spontán jelentkezhetnek, ezt bizonyos fokú tervszerűséggel akarták felváltani. Ehhez tervbe vették az engedélyezés új módszerének kidolgozását, amitől a szociális összetétel javítását is remélték.

A beszámoló megállapította, hogy „a TMB munkájának színvonal a minősítések tárgyalásánál lényegesen emelkedett, a

⁴³ Uo.

fokozatok odaítélésével kapcsolatban fontos elvi viták alakultak ki. Az aspiránsképzés és az aspiránsfelvételek tekintetében nem tapasztalható ez a javulás. A TMB munkájának megjavításához szükséges a TMB politikai megerősítése”. Mindezzel egy időben, 1956 március végén személycseréket és esetleges létszámemelést javasoltak. Előirányozták, hogy a TMB-ben képviselőket kell biztosítani az Egészségügyi és a Földművelésügyi Minisztériumnak.

A határozati javaslatokban megállapították, hogy a tudományos káderutánpótláshoz tervet kell készíteni, a második ötéves népgazdasági és tudományos terv feladataival összehangolva. A Minisztertanács határozatot hozott, hogy az Akadémia és az Országos Tervhivatal minden évben terjessze a Minisztertanács elé a következő évi aspiránsfelvételi keretszámokat, majd döntsek el, melyik minisztérium köteles gondoskodni a végzett aspiránsok elhelyezéséről. Minden évben meg kell határozni a felveendő aspiránsok szociális összetételét is; 1956-tól 50-60% munkás és 15-20% paraszt származású aspiráns felvételét javasolták. Ezt a bekezdést azonban később kihúzták. A minisztériumoknak elő akarták írni, hogy a tudományos munkára alkalmas munkás és paraszt származású hallgatókat olyan beosztásba tegyék, ahol kapcsolatot tudnak tartani a tudományos intézményekkel, tehát legalább egyetemi város közelébe kerüljenek. Javasolták még, hogy szülessen döntés arról, hogy a végzett aspiránsok elhelyezését a minisztériumok és főhatóságok használják fel „az intézmények kádereinek felfrissítésére, minőségi csere végrehajtására”.⁴⁴

Az aspiránsképzés vizsgarendszerének átdolgozását is tervezték, valamint a Földművelésügyi Minisztérium területén folyó aspiránsképzés irányításának és ellenőrzésének decentralizálását 1956. december 1-jéig. Az MTA elnökének és az oktatásügyi miniszternek kellett volna gondoskodnia arról, hogy 1957-től kezdve az ELTE és a BME területén végző aspiránsok kandidátusi disszertációinak megvédését is az egyetem bonyolítsa le. „Az egyetemi és a kutatóintézeti pártbizottságok segít-

⁴⁴ Uo.

sék az állami szerveket az aspiránsképzés ellenőrzésének munkájában. Fordítsanak nagy figyelmet az aspiránsok politikai fejlődésére ügyelve arra, hogy a társadalmi munka ne menjen a szakmai munka rovására.”

Előirányozták, hogy az aspirantúrával és a minősítéssel kapcsolatban hozott addigi rendelkezéseket egy éven belül egy-egy rendeletbe kell foglalni.⁴⁵

1956 június–júliusában minden tudományos osztály foglalkozott az aspirantúra helyzetével és sor került egy értekezletre, amelyen összegezték a tapasztalatokat.⁴⁶ Javaslatok hangzottak el a szakmai gyakorlatra, a külföldi tanulmányutakra, az aspirantúra idejére és a vizsgák rendszerére vonatkozóan, az aspiránsvezetésről és -ellenőrzésről, a társadalmi munka végzésének csökkentéséről és az anyagiakról.⁴⁷

Végül *Rusznyák István* s. k. névaláírással, dátum nélkül készült egy anyag, amelynek része lett a TMB Titkárság által írt beszámoló. 1956. augusztus 14-i dátummal elkészült maga a végleges TMB-beszámoló, és 1956. augusztus 28-i dátummal 20 példányban készült egy szigorúan bizalmas minősítésű anyag is *Az aspiránsképzés helyzete* címmel.⁴⁸

Az 1956-os forradalom hatása a tudományos minősítésre

1956 októbere után – a politikai vezetés utólagos megállapítása szerint – mintegy fél évig politikailag enyhébb légkör uralkodott a tudományos minősítés terén. Az Elnökség és a tudományos osztályok áttekintették a tanácskozó tagok, illetve a tudósok névsorát, és javaslatot tettek soron kívüli tagválasztásra, illetve kandidátusi és doktori fokozatokra. Ennek eredményeképpen

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Az aspiránsértekezlet dátuma és a részt vevők köre nem derül ki az iratokból.

⁴⁷ *Az aspiránsértekezleten elhangzott javaslatok*. AL 200. TMB 5283. doboz. Hozzászólások a minősítési rendszer módosítására vonatkozó javaslatához 1956 dosszié.

⁴⁸ *A tudományos káderutánpótlás helyzete, Rusznyák István aláírással; Az aspirantúra*, 1956. aug. 14.; *Az aspiránsképzés helyzete*. Budapest, 1956. augusztus 28. AL 200. TMB 5283. doboz. Jelentés a PB elé a TMB munkájáról dosszié.

a TMB 1957. januári és februári ülésén többen kaptak védés (disszertáció) nélkül fokozatot.

Már 1955-ben felmerült, hogy az egyszerűsített eljárások során igazságtalanságok történtek. Felülvizsgálatot kezdeményeztek, és egy-egy esetben soron kívül adtak is fokozatot.⁴⁹ Később, de még az 1956-os forradalom előtt, szeptemberben Erdey-Grúz Tibor, az Akadémia akkori főtákarára feljegyzéssel fordult Geleji Sándor akadémikushoz, a VI. Osztály titkárához. Közölte vele, hogy Magyar András földművelésügyi miniszter-helyettes tájékoztatta őt: az agrár felsőoktatási intézmények „tudományos munkájának felülvizsgálása során megállapítást nyert, hogy több, eredményes tudományos múlttal rendelkező oktatónak nincs tudományos fokozata. Úgy látja, hogy a tudományos fokozatok odaítélése terén elkövetett hibák nehéz helyzetet teremtenek, mert időközben több fiatal oktató kevésbé eredményes munka alapján szerezhetett tudományos fokozatot.

Felhívom, hogy az alább felsorolt oktatók tudományos fokozata odaítélésének lehetőségét a VI. Osztály vizsgálja meg és az eredményről f. é. október hó 10-ig tájékoztasson.” Itt megnevezett a Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskoláról egy tanszékvezető egyetemi docentet, az Erdőmérnöki Főiskoláról pedig két tanszékvezető egyetemi tanárt. A levelet megküldte Tolnai Gábornak, a TMB titkárának is tájékoztatásul. Kónya Sándor, a TMB Tiktárságának vezetője október 15-én ráírta az iratra, hogy „A VI. Osztály fogja az összes hasonló ügyet tárgyalni”.⁵⁰

1957 júniusában az V. Osztály is foglalkozott a minősítési rehabilitáció kérdésével. A június 15-ei „osztályülés sajnálatos állapotba állapította meg, hogy az időközben megjelent kormányrendelet lehetetlenné tette az V. Osztály területén a minősítési rehabilitációk végrehajtását. Az Osztály kéri a TMB-t, hogy igyekezzék eljárni, hogy az Osztály területén jogosnak bizonyuló rehabilitációk megtörténhessenek. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy az

⁴⁹ Az Akadémiai Levéltár összeállította ezeket a névjegyzékeket is. Lásd még a 32. jegyzethez tartozó bevezetést.

⁵⁰ Erdey-Grúz Tibor levele Geleji Sándornak, 1956. szeptember 22. 6093-F/1956. -VZS/GÁ és TMB 8581-59. AL 200. TMB 5283. doboz. Rehabilitációra vonatkozó javaslatok és kérések. 1953-56-57 dosszié.

Osztály ilyen kéressel az egyetemekkel egyetértve már 1954-ben is javaslattal fordult a TMB-hez.” Majd konkrét személyi javaslatokat tettek kandidátusi és doktori fokozatra. Az iratokban a rehabilitáció és a revízió fogalmi időnként összekeveredtek. Több esetben az 1952-ben született döntések felülvizsgálatát kérték a kezdeményezők, az esetek jelentős részében nem maga az érintett. A felülvizsgálatra azonban ekkor politikai és nem szakmai szempontból nyílt meg a lehetőség.

1957. március 7-én az akadémikusok tagértekezlete megtárgyalta a tudományos fokozatok rendszerének módosítását.⁵¹ Rusznyák István, az Akadémia elnöke először a főtítkár urat kérte föl, hogy vezesse be a tárgyalást. (Valóban főtítkár „urat” mondott, ez szerepel a jegyzőkönyvben.) Erdey-Grúz Tibor azokat a kérdéseket emelte ki, amelyek a legjobban érdekelték az Akadémia vezetőségét. „Az első vitás kérdés az, hogy a kandidátusi fokozat megmaradjon-e, vagy olvadjon össze az egyetemi doktori fokozattal. Amennyiben megmarad a kandidátusi fokozat, mely szerv ítélje oda?” Korábban sok szó volt arról, hogy a kandidátusi fokozat odaítélésének jogát az egyetemek kapják meg, újabban sokan mégis amellett vannak, hogy maradjon az Akadémián, mondta Erdey-Grúz. „Ha viszont az Akadémián marad, a TMB ítélje oda továbbra is, vagy esetleg a tudományos osztályok? A harmadik kérdés az elnevezés kérdése. Amennyiben megmarad a két akadémiai fokozat, a kandidátus és a tudomány doktora, hogyan nevezzék ezeket a jövőben? Sok javaslat érkezett arra, hogy *magister*nek vagy *baccalaureatus*nak.” Itt az a gond, fejtegette a főtítkár, hogy a baccalaureatus elnevezés különböző országokban nagyon különböző dolgokat jelent, van ahol érettségizettet. Ez félreértésre adna alkalmat. A magister is nagyon különböző színvonalat jelöl. Egyes országokban az egyetemi doktorátusnál alacsonyabb szintet. „Felmerült egy olyan javaslat is, hogy a kandidátus cím

⁵¹ *Jegyzőkönyv az akadémikusok 1957. március 7-én megtartott tagértekezletéről.* Töredékesen van meg ebben az anyagban. AL 200. TMB 5283. doboz. Hozzászólások a minősítési rendszer módosítására vonatkozó javaslathoz 1956 dosszié. Az 1957. márciusi tagértekeztet teljes jegyzőkönyve megvan a 150. Közgyűlés jelzetű fondban.

jelenlegi rossz mellékizét azzal vegyük el, hogy legyen az elnevezés *candidatus Academiae* és a tudományok doktora helyett legyen *doctor Academiae*.” Erdey-Grúz Tibor feltette a kérdést: mi a véleményük arról, hogy a kandidátusi és esetleg a doktori fokozatot is időnként felülbírálják, öt vagy tíz év múlva, s megvizsgálják, hogy az illető továbbra is méltó-e arra a fokozatra. Végül felmerül az is, hogy megmaradjon-e a függetlenített aspirantúra, vagy pedig szűnjön meg teljesen. Az egyetemi doktorátus visszaállítását ne vitassák, mondta Erdey-Grúz, mert arra már határozat van.⁵² És az egyetemi magántanársággal kapcsolatos kérdésekre se térjenek ki.

Sok hozzászólás hangzott el, eltérő álláspontokkal. A vitában részt vett többek között Beke Ödön, Vadász Elemér, Geleji Sándor, Gegesi Kiss Pál, Széchy Károly, Nizsalovszky Endre, Kniezsa István. Szentágotai János, aki az értekezés vége felé kért szót, úgy látta, hogy két kérdésben egyetértenek: a magántanári intézmény helyreállítása (a főtitkár a vitaindítóban azt kérte, hogy erről ne is beszéljenek, de mint látjuk, nem így történt) és a szervezett aspirantúra megszüntetése. Hetényi Géza azt mondta, hogy a kettősség mellett van: az Akadémia is adhasson fokozatot, és az egyetem is adhasson fokozatot. Megítélése szerint az egyetem és az Akadémia nem konkurensek. Hogy mi az egyetem feladata, a tudás művelése, avagy a tudás terjesztése, ezt a kérdést már nagyon sok helyen megvitatták. Emlékeztetett rá, hogy még a Népszövetség is foglalkozott ezzel a kérdéssel évekkorábban egy nagyon széles körű anketon. Ortega y Gasset amellet volt, hogy a tudomány terjesztése az egyetem feladata. Hetényi Géza szerint az akkori Magyarországon (1957) a tudományos munka oroszánrésze az egyetemi intézetekben folyik, de ez nem lesz mindig így, mert ha körülnéznek a világban, azt látják, hogy a kutatóintézetek lassan-lassan átveszik a hegemoniát. „Azt hiszem tehát, hogy nekünk sem kellene egy zárt megoldást csinálni, hanem számolnunk kell azzal, hogy itt is el fog jönni az az idő, amikor az egyetem mellett a kutatóintézetek fogják a magyar tudó-

⁵² A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 26. sz. törvényerejű rendelete visszaállította az egyetemi doktori címet.

mányt elsősorban előrevinni, és ezeknek a természetes feje az Akadémia.

Hiszen az egyetemnek nemcsak a tudomány művelése a feladata, sok egyéb feladata is van, ezzel szemben a Magyar Tudományos Akadémiát kizárólag a magyar tudományos élet előremozdítására és művelésére alapították. ...Én azt hiszem, hogy az egész tudományos minősítés két dologra szolgál. Először is arra, hogy kedvet csináljunk a tudományos pályára. Ezért minősítünk és támogatunk. Azokat pedig, akik elárulták, hogy nemcsak kedvük, de tehetségük is van, kellő támogatásban részesítjük. S ha ezt így nézzük, akkor világos, hogy ezeknek kell a szellemi támogatáson kívül anyagi támogatást is adnunk. A baj ott van, hogy ha valaki elvégezte az egyetemet és diplomát kap, hiába működik tudományosan, ezért semmiféle fizetést nem kap. Ezért volna helyes nézetem szerint négy vagy öt év után – nem szükséges feltétlenül évekhez kötni – egy olyan fokozat, egy olyan minősítés rendszerét fenntartani számára, mint amilyen most a kandidatúra volt...

Mi eddig csak arról beszéltünk, hogy mit adunk. De azt hiszem, ezt nem lehet elválasztani attól a kérdéstől, hogy mit követelünk. Én is azoknak a pártján vagyok, akik itt felemlítették – elsősorban Szentágotai kartársunk –, hogy szigorítani kell a követelményeket. Nekünk nem az az érdekünk, hogy három-ezer kandidátus és ezer doktor legyen, függetlenül attól, hogy ezt anyagi viszonyaink amúgy sem engedik meg, de kétségtelenül emelni kellene a tudományos minősítés tekintélyét, mert, sajnos, úgy tudom, hogy ez széles körökben, így a szakközönység területén is kellő méltánylásban nem nagyon részesül.”⁵³

Rusznayák István röviden összefoglalta a megbeszélés eredményét. Leszögezte, hogy az értekezletnek nincs határozati jogosultsága, és az akadémiai tagságnak körülbelül a fele nem jelent meg. Továbbá ő egyáltalán nem érzi, hogy itt az alapkérdésekben – egy-két dologtól eltekintve – konszenzus alakult volna ki. „Például több ízben hallottuk azt az igényt, hogy a

⁵³ Hetényi Géza hozzászólása. *Jegyzőkönyv az akadémikusok 1957. március 7-én megtartott tagértekezletéről*. AL 200. TMB 5283. doboz. Hozzászólások a minősítési rendszer módosítására vonatkozó javaslatához. 1956 dosszié.

szervezett aspirantúra szűnjék meg. Én azt hiszem, ez onnan származik, hogy nálunk az aspirantúra egész intézménye ferde irányban csúszott el. Az aspirantúra értelme a szervezett, tudatos tudósképzés volt, és elcsúszott ott, hogy elsősorban nem arra a vonalra ment rá, hogy a hiányterületeken fokozta vagy teremtette volna meg a tudósképzést. Tudniillik ahhoz, hogy Magyarországon a biokémiában, vagy az organikus kémiában, vagy a jogtudományban, vagy a nyelvtudományban – felsorolhatnék egy egész csomó tudományszakot – a fiatalok nagy mennyiségben foglalkozzanak a tudománnyal, semmiféle szervezet nem lenne szükséges. Ez évtizedek óta folyamatosan megy a nagy magyar tradíciók következtében. Ellenben vannak tudományágak, ahol teljesen le vagyunk maradva. És az aspirantúra rendszere ott követte el – nézetem szerint – a hibát, hogy nem kereste meg azokat a hiányterületeket, ahol szervezett módon kellett volna a fiatalokat koncentrálni. Természetesen megint a dolog lényegéből folyik az, hogy azért nem tudott ez itt kifejlődni, mert idehaza nem voltak éppen ezeknek a hiányterületeknek megfelelő, nagyvonalú, tekintélyes szakemberei. Tehát én úgy látom – az elmúlt évek tapasztalatai alapján – a dolgot, hogy szervezett aspirantúra igenis kell, de elsősorban külföldön. Elsősorban olyan szakemberekhez küldjük ki a fiatalokat külföldre, amilyen szakemberek bizonyos területeken nálunk hiányoznak. Nem szeretném azt, hogy ezt az egész vitát most kezdjük előlről, csak azért említettem ezt a példát, hogy rámutassak, nem lehet az aspirantúra intézményét bizonyos múltbeli hibák következtében egyáltalán felesleges rossznak minősíteni. Ez olyan kérdés, amelyet nagyon komolyan meg kell vizsgálni.

Azt, hogy az egyetemekkel meg kell teremteni valamilyen harmonikus együttműködést és hogy nem lehetséges az, hogy az egyetemek egészen függetlenül az Akadémiától, vagy az Akadémia egészen függetlenül az egyetemektől minősítsen, – azt hiszem, mindenki helyesli. ...

Bevallom a kandidátus címért én sem rajongok és jó volna, ha itt valami okosat tudnánk kitalálni...

Hogy különösen a kandidátusok javadalmazása ne egy életjáradék legyen, azt hiszem, olyan kérdés, amivel az értekezlet

többsége egyetért. ...Azt hiszem, a leghelyesebb egy időlimitet szabni, nem az, hogy a kihalástól tegyük a javadalmazást függővé, akkor ha valaki meghal, hanem azt mondjuk, hogy négy vagy öt év múlva lejár ez a juttatás, és akkor senki sem sértődhet meg, éppen ellenkezőleg ez egy buzdító faktor lesz...

... és talán még azt is kérem, hogy ha valakinek a mai értekezlet után új gondolatai támadnának, küldje be írásba[n], mert hiszen nekünk ezeket a kérdéseket a kormánnyal is meg kell tárgyalni. Mi itt elhatározhatjuk, hogy felállítjuk a magántanári intézményt, ezt követelhetjük, de ebből nem következik az, hogy a kormányzat magáévá teszi. Nekünk ki kell alakítanunk egy álláspontot, és ezt a kormánnyal is meg kell beszélnünk. Ez lesz az Akadémia Elnökségének a feladata.”⁵⁴

1957 októberében a TMB politikai szempontból felülvizsgálta az 1957. január 1-jétől odaitélt fokozatokat.⁵⁵ Az Elnöki Titkárság pedig 1957 folyamán kiadott egy állásfoglalást arról, hogy a tudományos fokozattal rendelkező disszidáltak tiszteletdíját nem folyósítják.

A kiemelt tudósokról

A kiemelt tudósok rendszerét 1948-ban vezették be Magyarországon, mert nagyon alacsonyok voltak a fizetések; kompenzálásképpen pótlékot adtak egy szűk tudóskörnek.⁵⁶ Még nem volt kandidátusi és doktori pótlék. A kiemelt tudósokat a Magyar Tudományos Tanács választotta ki.⁵⁷

Az 1950-es évek elején bevezették a kandidátusi és a doktori pótlékot. Előfordult, hogy valaki kevesebbet kapott e pótlékkal, mint korábban a kiemelt tudósok rendszerében, mielőtt kandi-

⁵⁴ Rusznyák István zárszava. *Jegyzőkönyv az akadémikusok 1957. március 7-én megtartott tagértekezletéről*. AL 200. TMB 5283. doboz. Hozzászólások a minősítési rendszer módosítására vonatkozó javaslatához. 1956 dosszié.

⁵⁵ AL 200. TMB 8. doboz. 5. dosszié. 145.695/1957. számú irat.

⁵⁶ Kónya Sándor: *A Magyar Tudományos Tanács*. 42.; HUSZÁR Tibor: *A hatalom rejtett dimenziói*. 42–43., 60–70.

⁵⁷ Kónya Sándor: *A Magyar Tudományos Tanács*; HUSZÁR Tibor: *A hatalom rejtett dimenziója, 1948–49*. Budapest, 1995. és HUSZÁR Tibor: *A politikai gépezet 1951 Magyarországon*.

dátus vagy doktor lett. Ezért a TMB még sokáig különböztetett fizetett azoknak a kiemelt tudósoknak, akik rosszabbul jártak a pótlékkal.

A kormány a 2006/1958./I.23./ számú határozatával 1957. december 31-ével megszüntette a kiemelt tudósok rendszerét.⁵⁸ Az akkor is dolgozó kiemelt tudósokat az őket foglalkoztató szervnek kellett alkalmaznia 1957. december 15-től, a tényleges munkakörüknek megfelelő illetménnyel. Azoknak a kiemelt tudósoknak, akiknek a személyi fizetése magasabb volt, mint betöltött állásukban a munkabérük lenne, továbbra is a korábbi személyi fizetésüket folyósították. Az állásban lévő volt kiemelt tudósokat ettől kezdve megillették az alapbéren túl a bérhoz kapcsolódó pótlékok. Ha tudományos fokozattal rendelkeztek, az illetménykiegészítés is járt nekik. A nyugdíjasok személyéhez kötötten kapták továbbra is az akkori járandóságukat kivételes nyugellátásként az Országos Nyugdíjintézetől, és ha tudományos fokozattal rendelkeztek, akkor továbbra is folyósítani kellett számukra az illetménykiegészítést. Ezzel a tudósilletményre és a kiemelt tudósokra vonatkozóan 1950–1951-ben hozott korábbi határozatok hatályukat veszítették.

1958-tól: keményebb irányvonal

Valószínűleg 1958-ban készült egy dátum nélküli összefoglaló anyag, amely az *Irányelvek a tudományos fokozatok rendszerének módosításához* címet viseli. Szerzői abból indultak ki, hogy a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1950-ben a „tervszerű tudományos és szakmai utánpótlás biztosítása érdekében” rendszerezte a tudományok kandidátusa fokozatot és megindította az aspiránsképzést. A tudományok doktora fokozatot pedig 1951-ben „a jelentős eredményeket felmutató kutató munka megbecsülésének megfelelő tudományos fokozat alakjában való kifejezésére és a tudósok fejlődésének ösztönzésére” vezette be: „Az aspiránsképzés célja szervezett formában elősegíteni, meggyorsítani a politikailag megbízható, a népi demokráciához hű,

⁵⁸ A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 2006/1958./I. 23./ számú határozata. *Határozatok Tára*, 1958. évi. 2. sz.

elsősorban munkás és paraszt származású tehetséges fiatalok szakmai fejlődését, ezen keresztül növelni a munkás és paraszt származású fiatal kutatók és egyetemi oktatók számát. A minősítési rendszer eszköz a tudományos kutatómunka ösztönzése mellett a tudományos kutatók és egyetemi oktatók politikai összetételének a javítására és a szocialista rendszer követelményeinek megfelelő vezető tudósréteg kialakítására.”⁵⁹

Az *Irányelvek* szerint a TMB 1951 és 1957 között 725 rendes és 357 levelező aspiránst vett föl, és 168 aspiránst küldött ki a Szovjetunióba. Az egyszerűsített eljárás során odaitélt 134 doktori és 763 kandidátusi fokozatot. Az 1953–1957 között megvédett disszertációk alapján minősített 167 doktort és 674 kandidátust. (Ebből felszólító levél alapján védett 258, a 9. §. alapján 155 és aspirantúra alapján 261.)

„Az elmúlt két esztendő alatt a tudománypolitikai kérdések közül a legtöbb vita minősítési rendszerünk és az aspiránsképzés körül folyt. Az SZKP XX. kongresszusa után a káderpolitikában elkövetett hibák kijavításáért meginduló munka során az egyedi, konkrét hibákból kiindulva, azokat sokszor eltúlozva és általánosítva egyre nagyobb arányú támadás bontakozott ki a minősítési rendszer és az aspirantúra ellen. Különösen általánossá vált ez a támadás 1956 októbere után az egyetemek autonómiájának követelésével egyidejűleg. A minősítési rendszer megváltoztatására, illetve a régi tudományos címeknek minden vonalon való visszaállítására irányuló törekvések képviselői céljaik elérésére kiindulópontként használták fel az egyetemi doktori cím visszaállítását. A tudományos közvélemény egy része, szem elől tévesztve a minősítési rendszer és az aspiránsképzés kétségtelen eredményeit, a kandidátusi fokozat megszüntetése, az aspirantúra felszámolása mellett foglalt állást” – szól az *Irányelvek*. Majd amellet érvel, hogy „a minősítési rendszer és az aspirantúra a kétségtelenül elkövetett hibák mellett is jelentős eredményekkel járult hozzá a magyar tudomány fejlődéséhez, tudományos életünk színvonalának emel-

⁵⁹ *Irányelvek a tudományos fokozatok rendszerének módosításához*. MTA Levéltár 5283. doboz. Hozzászólások a minősítési rendszer módosítására vonatkozó javaslatához. 1956 dosszié.

séhez. ... Az 1952-ben megtörtént minősítéseket követő években egyes kérdések tisztázatlanságából és bizonyos sértődöttségből fakadó átmeneti megtorpanás után egyre nagyobb számban kerültek nyilvános vitára magas színvonalú kandidátusi és doktori disszertációk. Ezek között szép számmal voltak olyanok, melyek jelentős tudományos eredményekkel gazdagították a magyar tudományt. Néhány évvel az új tudományos fokozatok bevezetése után a disszertációs viták tudományos életünk szerves részeivé váltak, és a fokozatoknak egyre nagyobb lett a tekintélye.”⁶⁰

Az aspirantúra és a minősítési rendszer hibái elsősorban a tapasztalatlanságból eredtek szól a szöveg. – 1951-től az első évfolyamokban közel 200-200 aspiránst vettek föl. Ez túlságosan nagy szám volt és lehetetlenné tette a megfelelő szakmai színvonal, valamint a „megfelelő politikai és szociális összetétel biztosítását”. Nagy volt a lemorzsolódás, a rendes aspiránsoknál 1956 októberéig kb. 3-4%, a levelezőknél 15-20%, a szovjet aspiránsoknál 1-2%. Az 1951–1957 között felvett 725 rendes aspiránsból 1958. január 1-jéig 160 fő védte meg a disszertációját, a 357 levelező aspiránsból hat fő és a 168 szovjet aspiránsból 95. Az elmaradás oka részben egyesek alkalmatlansága, részben az, hogy a végzett aspiránsok közül sokan (1956–1957-ben 10-15%) az államapparátusba kerültek, felelős állami funkciókba, félig kész disszertációkkal, amelyeket már nem tudtak befejezni. Emellett a TMB-nek is kevés tapasztalata volt az aspiránsképzésben. A disszertációkkal szemben támasztandó követelményeket 1953-ra összegezték, s már három évfolyam képzése indult meg. „Az 1952-ben lefolytatott egyszerűsített eljárás során kialakult kandidátusi színvonalat az aspiránsképzésben akkor alkalmazott módszerrel három év alatt csak igen kivételes esetben lehetett megközelíteni.” 1953-ban az Elnöki Tanács bevezette a tematikához kötött felvételi vizsgát a Minisztertanács pedig 1955-ben kimondta, hogy aspiránsnak csak két-három évi gyakorlattal rendelkezőket lehet felvenni.

⁶⁰ Uo.

Elismeri az *Irányelvek*, hogy az egyszerűsített eljárás során a TMB néhány esetben túl magas követelményeket állított és nem adta meg a megérdemelt fokozatot. Megállapítja, hogy a tudományok doktora fokozat megszerzésénél a politikai szempontokat nem érvényesítették „és így állott elő az a helyzet, hogy a tudományok doktorainak politikai összetétele igen gyenge, rosszabb, mint az Akadémia tagjaié”.

Az *Irányelvek* szövegéből kiderül, hogy külön bizottság foglalkozott a minősítés helyzetével és javaslatokat tett a változtatás irányelveire. A bizottság figyelembe vette a TMB és az Elnökség álláspontját, és javasolta, hogy a TMB növelje mind a kandidátusi, mind a tudományok doktora fokozatokkal szemben támasztandó szakmai és ideológiai követelményeket. Az egyetemi doktori címet fel kell használni a tudományos fokozatok színvonalának emelésére. Igény van tehát az egyetemi címre is. Azoknak, akik a rendelet megjelenéséig szerezték meg a kandidátusi fokozatot, az egyetemek adják meg az egyetemi doktori címet, illetve azoknak is, akik a kandidátusi értekezésüket 1959. december 31-ig megvédik. A TMB az egyetemi doktori címtől függetlenül ítélt oda szabályszerű eljárásban kandidátusi fokozatot, de tervbe vették, hogy néhány év elteltével az egyetemi doktori cím megszerzése legyen előfeltétele a kandidátusi pályázatnak.

Az akadémiai tudományos fokozatokkal járó illetménykiegészítés rendszerét fenn kell tartani, de a kandidátusi illetmény csak öt évig járjon, azt követően pedig a TMB meghosszabbíthatja a folyósítást azoknak, akik folyamatosan megfelelő színvonalú tudományos munkát végeznek. Az átmenetet úgy kívánták megoldani, hogy akiknek már 1957. december 31-én is járt kandidátusi illetmény, azoknak is automatikusan kellett volna folyósítani 1962. december 31-ig. Azt tervezték, hogy a 60 év feletti kandidátusok illetménye nem szűnik meg az 5 év lejártával.

A szervezett aspiránsképzés fenntartását csak szűkebb kerek között javasolták, a lehetőségek ésszerűbb felhasználásával, azokon a tudományterületeken és témakörökben, ahol az szükséges lehet a tudományos kutatás fejlesztése, a tudomá-

nyos kutatók fejlődésének meggyorsítása miatt. Azok számára akarták biztosítani, akiknek a munkahelyén tudományos fejlődésük nincs biztosítva, ezért azt is leszögezték, hogy általában nem nyerhetnek majd felvételt a kutatóintézetekben és az egyetemi tanszékeken dolgozók. Külföldre pedig csak olyan tudományterületekről akartak aspiránsokat küldeni, amelyeknek a fejlesztése szükséges, de itthon nem oldható meg. Széles körű ösztöndíjrendszert terveztek, amely a többi kutatónak fél-másfél éves tanulmányutakat biztosít a külföldi élvonalat képviselő intézetekben.

A kandidátusi fokozat aspirantúra nélküli megszerzését egységes szempontok alapján szándékoztak szabályozni. Csak azok pályázhattak, akik a kérelem benyújtását megelőzően legalább 5 évvel végezték el az egyetemet és már rendelkeztek tudományos publikációkkal, illetve az újból visszaállított egyetemi doktori címet a kérelem benyújtásakor már legalább 3 éve megszerezték. Előírták, hogy az engedély megadásánál a szakmai felkészültség mellett mérlegelés tárgyává kell tenni a kérelmező politikai magatartását is. A TMB által kiadott engedély 4 évig legyen érvényes. Az engedély kiadásától számított 2 éven belül le kell tenni a kandidátusi vizsgákat és 4 éven belül be kell nyújtani a disszertációt. Előírták, hogy a kérelmet az illetékes egyetemi karnak vagy valamelyik kutatóintézet tudományos tanácsának is véleményezni kell azokban az esetekben is, ha a pályázó nem dolgozik egyetemen, főiskolán vagy kutatóintézetben. A kérelmeket a TMB évente két ízben bírálja el. Az 1957. december 31-ig kiadott engedélyeket a TMB 1958. december 31-ig vizsgálja felül az illetékes Akadémiai Osztály bevonásával abból a szempontból, hogy megfelelnek-e a felemelt szakmai és tudománypolitikai követelményeknek.

A doktori disszertációk benyújtását egyébként korlátozni akarták, és a rendelet megjelenése után a TMB előzetes engedélyéhez kötötték. Az *Irányelvek* szerint ez a korlátozás a szakmai színvonal emelése és a tudománypolitikai célkitűzések megvalósításának az érdekében lép életbe. A nyilvános viták és a vitára kerülő értekezések színvonalát úgy kívánták emelni, hogy a disszertáció csak akkor kerülhetett vitára, ha a védés

előtt legalább egy hónappal publikálásra került az értekezés lényege. Ezt a megbízhatóbb elbírálás érdekében is fontosnak tartották. Először azt is tervbe vették, hogy az Akadémia gondoskodjék arról, hogy a lefolyt disszertációs viták lényegéről ismertetések jelenjenek meg az Osztályközleményekben. Ennek az anyagnak egy másik változatában azonban ezt a bekezdést kihúzták.

Minthogy a tudomány doktoraiból kerülnek ki az Akadémia tagjai, a tudomány doktorainak a száma pedig az Akadémia tagjaihoz viszonyítva kevés, és összetételük a Bizottság szerint sem szakmai, sem politikai szempontból nem kielégítő, azt is javasolták, hogy a Tudományos Akadémia a Művelődésügyi, az Egészségügyi és a Földművelésügyi Minisztériummal együtt dolgozzon ki konkrét, személyekre vonatkozó tervet azoknak a tudósoknak a támogatására (külföldi tanulmányutak, fizetéses szabadság), akiknek az esetében a tudományok doktora fokozat megszerzését 3 éven belül kívánatosnak és lehetségesnek tartja.

A kiküldött bizottság azt a javaslatot tette, hogy „a kandidátusi disszertációk megvédését azokban a tudományágakban, ahol a szakmai és a politikai feltételek ezt lehetővé teszik, az egyetemekre kell decentralizálni”. Tervbe vették, hogy az Akadémia az illetékes minisztériumokkal és a Tudományos és Felsőoktatási Tanáccsal tegyen javaslatot azokra a tudományágakra, ahol az egyetemeken dolgozó szakemberek munkahelyükön védhetik meg kandidátusi disszertációjukat. Ha ez megvalósult volna, azzal jobban közelítettek volna a szovjet szisztémához, ahol az eljárások és a védések az egyetemeken folytak, és a központi minősítő szervezet, az ottani TMB (oroszul: VAK) ellenőrizte a folyamatot és ítélte oda a fokozatot.

Meg akarták változtatni a TMB összetételét olyan módon, hogy csak a tagok 2/3-a legyen akadémikus, 1/3-a pedig tudományos fokozattal rendelkező nem akadémiai tag. Az aspirantúrára és a minősítésre vonatkozó rendelkezéseket is felül akarták vizsgálni és egy éven belül egységes rendelettervezetet terjeszteni az Elnöki Tanács, illetőleg a Minisztertanács elé. Felmerült az a javaslat, hogy a tudományok doktora elnevezést

az egyetemi doktori címtől való megkülönböztetés miatt egészsítsék ki az „akadémiai” jelzővel: pl. a műszaki tudományok akadémiai doktora, rövidítve D.ac. A tudományok kandidátusa elnevezést nem kívánták megváltoztatni.

Végül javasolták, hogy a Tudományos és Felsőoktatási Tanács tegyen javaslatot a Minisztertanácsnak az új TMB-tagok kinevezésére. Az új tagokkal megerősített TMB pedig dolgozza ki részleteiben az elfogadott javaslatok megvalósításához szükséges intézkedéseket.⁶¹

Mindebből jól látszik, hogy ez az egész folyamat, az eljárás rendje még ekkor is csak kialakulóban volt. Az opponensek például egy régi felkérő tanúsága szerint kezdetben csak két hetet (!) kaptak a véleményük elkészítésére. Nem tudjuk, hogy mennyire tartották be, de feltételezhetjük, hogy csak ritkán született meg opponensi vélemény két hét alatt.

A Tudományos és Felsőoktatási Tanács 1958. május 28-án kelt anyagában a fenti *Irányelveket* azzal egészítette ki, hogy a kutatóintézetek és az egyetemi tanszékek vezetőit felelőssé kell tenni a kutatóintézetekben és az egyetemi tanszékeken dolgozók tudományos fejlődéséért, a TMB-nél pedig „Az egységes irányítás biztosítása érdekében az Akadémia tudományos osztályaira támaszkodva állandó bizottságokat kell szervezni a TMB mellé, melyek felelősek a TMB által meghatározott szakmai és politikai szempontok érvényesítéséért saját területükön a minősítés és aspiránsképzés összes kérdésében.”⁶² Ezzel a döntéssel kezdődött az osztályokon működő TMB Szakbizottságok szervezése.

1958. július 12-én a Tudományos és Felsőoktatási Tanács elkészített egy titkosan ügykezelt anyagot is, amelyet Rusznyák

⁶¹ *Irányelvek a tudományos fokozatok rendszerének módosításához*. AL 200. TMB 5283. doboz. Hozzászólások a minősítési rendszer módosítására vonatkozó javaslatához 1956 dosszié. Az *Irányelvek* végső változatán kézírással az 1958. VI. 4. dátum szerepel.

⁶² TFT anyag cím és szám nélkül, az *Irányelvek a tudományos fokozatok rendszerének módosításához* anyaghoz kapcsolódóan. MTA Levéltár, 5283. doboz. Hozzászólások a minősítési rendszer módosítására vonatkozó javaslatához 1956 dosszié.

István mint a Tanács elnöke írt alá.⁶³ Ez az *Irányelveket* kiegészítette néhány elemmel és helyenként sokkal keményebben fogalmazott. Például: „A minősítési rendszer megvalósítása során elkövetett hibák jó része arra vezethető vissza, hogy nem alakult ki a különböző tudományos fokozatok szakmai nívóját illetően egységes követelmény. Ezt gátolta az is, hogy a tudósok között meglévő klikkérdések következtében a követelményeket magasabbra vagy alacsonyabbra állították érdekeiknek megfelelően.”⁶⁴ Az aspiránsvételeknél nem volt megfelelő a kiválasztás, mert „a rendes aspiránsok több mint fele adós maradt disszertációjával, az ellenforradalom alatt 43 fő disszidált, s a Szovjetunióból is többeket kellett politikai okok miatt visszarendelni”. Az aspiránsvezetők egy része nem foglalkozott rendszeresen az aspiránisaival, nem segítette őket és „voltak és ma is akadnak még olyan aspiránsvezetők, akiknek politikai hatása gátolta a fiatalok jó irányú fejlődését”.

Kiderül a TFT anyagából, hogy a hibákból okulva 1958-ban már kevés kutatót vettek föl szervezett aspirantúrára: belföldre mindössze tízet, a Szovjetunióba pedig harmincat. Ezzel megnőtt azok száma, akik szervezett aspirantúrán kívül, ún. rövidített eljárással pályáznak a kandidatúrára. Ennek a formának az az előnye, írták, hogy „a munkahelyek pártszervezetei révén jobb politikai ellenőrzés valósítható meg”.⁶⁵

Mindezek alapján a TFT az 1951-ben bevezetett tudományos minősítési rendszer fenntartása mellett érvelt és fontosnak tartotta a szakmai és politikai követelmények emelését. „Tudományos fokozatot csak olyan, szakmailag arra érdemes szakemberek nyerhetnek, akik támogatják népi demokratikus rendszerünket és aktívan részt vesznek a szocialista társadalom építésében” – mondta ki a TFT határozati javaslata. Előirányozta a TMB átszervezését, s kimondta, hogy az átszervezés után vissza kell majd vonni az Elnöki Tanács 1957. évi 31.

⁶³ *Javaslat a tudományos minősítés rendszerének továbbfejlesztésére.* TFT:77-2/958./TÜK. AL 200. TMB 5283. doboz. A tudományos minősítés továbbfejlesztése. 1956–60 dosszié.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Uo.

sz. rendeletét, amelyben a TMB jogait átmenetileg korlátozták. Végül kimondta: „A Titkárság elvi hozzájárulását adja, hogy kivételesen – egyszeri alkalommal – disszertációbenyújtás és megvédés nélkül, eddigi szakmai munkásságuk alapján kandidátusi fokozatot nyerjen mintegy 20-25 politikailag szilárd szakember”.⁶⁶

A következő évből, 1959. június 10-i keltezéssel fennmaradt egy jelentésvázlat a TMB munkájáról az MTA Elnökségének.⁶⁷ A beszámolásnak az volt az apropója, hogy az MSZMP Központi Bizottsága 1958 augusztusában foglalkozott a tudományos minősítés rendszerének továbbfejlesztésével. A jelentésvázlatból megtudhatjuk, hogy az ekkor hozott határozatok előírták a szakmai és főleg a politikai követelmények növelését. Ennek nyomán megjelent az 1958. évi 29. tvr., „amely első ízben fogalmazta meg törvényerővel az aspiránsképzéssel és a tudományos minősítéssel szemben támasztott politikai követelményeket, amikor kimondta, hogy tudományos fokozatot csak olyan, szakmailag arra érdemes szakemberek nyerhetnek, akik támogatják népi demokratikus rendszerünket és tevékenyen részt vesznek a szocialista társadalom építésében”.⁶⁸ A TMB ennek érvényesítése érdekében intézkedett a megfelelő tudományos utánpótlásról. Így egyszerűsített eljárással tudományos fokozatokat adott azoknak, akik korábban, a politikai enyhülés időszakaiban személyi vagy politikai okokból háttérbe szorultak. Ilyen címen 29 kandidátusi és 23 doktori fokozatot adományozott. Kézírással betoldva szerepel az a mondat, hogy „Az e. elj-al [egyszerűsített eljárással] történt minősítések az esetleges egyéni sérelmek orvoslásán túl feltétlenül a pol.[itikai] szigorítás irányába hatottak. Erre mutat, hogy a minősítettek 71%-a ptg [párttag]”.

⁶⁶ Erre valóban sor is került, gyorsított eljárással, védés nélkül ítélték oda néhány fokozatot 1958–1959-ben.

⁶⁷ TMB 145823-/1959. AL 200. TMB 5283. doboz. Aspiráns kimutatások 1951–55–59 dosszié. A végleges jelentés nincs meg az iratok között.

⁶⁸ Az idézett mondat a jelentésvázlatban szerepel. Vö. KÓNYA Sándor: *Az Akadémia tevékenysége 1958-tól 1969-ig*. In: *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada, 1825–1975*. 429.

Az aspiránsfelvételeknél és az értekezés megvédésének engedélyezésénél a TMB minden esetben kikérte, illetve kikéri az adott munkahely pártszervezetének és személyzeti osztályának a véleményét, áll a jelentésvázlatban. Felszólították a végzett aspiránsokat az értekezések beadására, különben vizsgáik érvényüket veszítik. (511 fő kapott felszólítást.) A politikai követelmények fokozott szem előtt tartásával felülvizsgálják az ún. rövidített aspiránsoknak az új TMB megalakulása előtt kiadott engedélyeket, és azok, akik nem feleltek meg a fokozott követelményeknek, visszavonják az engedélyeket. A felszólításra többen pozitívan reagáltak, és bejelentették, hogy az értekezést az engedélyezett időpontig benyújtják.

Az említett 1958. évi 29. sz. rendelet kimondta: a tervszerű tudományos utánpótlás az aspirantúra mellett az egyetemek és kutatóintézetek feladata. Ennek a rendelkezésnek a végrehajtása a TMB feladatkörén kívül esett, de a jelentésvázlat szerint ezen a téren még a kezdeti lépések sem történtek meg.⁶⁹

Átszervezték a Tudományos Minősítő Bizottságot. Az új TMB összesen 105 kandidátusi és 33 doktori fokozatot adományozott. „A minősítéseknél törekedett érvényesíteni a tudománypolitikai célkitűzéseket” – írták a jelentésvázlatban. Az ebben az időben a minősített kandidátusoknak kb. egyharmada, a doktoroknak kb. a fele párttag volt. „A minősítettek származás szerinti megoszlása kedvezőlenebb képet mutat, mert a minősítettek többségét a munkás és paraszt kategórián kívüliek teszik ki. Itt azonban figyelembe kellett venni, hogy az adott helyzettel kellett számolni. 14 esetben előfordult, hogy a TMB politikai okokból visszautasította az értekezés megvédésének engedélyezése iránt előterjesztett kérelmet. A helyzet lényegesen akkor fog megváltozni, amikor az újonnan felvett aspiránsok tudományos minősítésére kerül sor.”⁷⁰

⁶⁹ Egy hivatali vezető, aki az anyaghoz sok megjegyzést fűzött, ezzel nem értett egyet, mert aláhúzta és kézírással a margón megjegyezte: „Egyetemeken folyik – decentralizálás.”

⁷⁰ Jelentésvázlat. A TMB idézett irata. – A margón lévő kézírásos kommentár szerint: „A szám nem magas, de a tvr. megjelenése és egyes kérelmek elutasítása után jobban megfontolják” [bizonyára a pályázók, hogy benyújtják-e a pályázatukat].

Az új TMB az aspiránsfelvételekkel 1959 tavaszán foglalkozott először. Elégedetten állapították meg, hogy „a TMB törekvése és a felvételekre fordított nagymennyiségű munka nem volt eredménytelen”, a felvett aspiránsok kb. 70%-a munkás és paraszt származású – ami a statisztikai adatokból láthatóan nem volt valós – és kb. 80%-a párttag.

A TMB előírta, hogy a jelöltnek már a védés előtt publikálni kellett tudományos eredményeket. Ezt az intézkedést alkalmasnak tartották arra, hogy „emelje a nyilvános vita útján megszerzendő tudományos fokozat tekintélyét és a viták iránti érdeklődést”. Az előzetes publikálási kötelezettség bevezetése valamelyest csökkentette a minősítések számát részben a publikálás nehézségei miatt, de részben azért is, mert a pályázók jobban megfontolták az értekezés benyújtását. A TMB az előzetes publikálási kötelezettség alól csak abban az esetben adott felmentést, ha a pályázó már a rendelet megjelenése előtt elkészítette értekezését.

A TMB feladatai a színvonal emelése folytán megnövekedtek, ezért a kormány a TMB létszámát a korábbi 15 főről 29-re emelte, és külső szakembereket is bevont a működésbe úgy, hogy képviselőhez juttatta az oktatásban és a tudományszervezésben érdekelt minisztériumokat és országos főhatóságokat. Ez a javaslatvázlat megfogalmazása szerint „lehetőséget adott a TMB munkája sokat bírált konspiratív jellegének megszüntetésére is”. Emellett az Akadémia Elnökségének engedélyével a TMB az osztályokon létrehozta a TMB szakbizottságait. A szakbizottságok az osztályokon dolgozó szaktitkárok segítségével önállóan intézték a TMB feladatkörébe tartozó ügyek előkészítését, és egy sor szervezési feladatot is elláttak.

A jelentésvázlat szerint a TMB döntései a szakbizottságok létrehozása után szakmai szempontból is „megalapozottabbak és megnyugtatóbbak lettek”. Korábban a bírálóbizottság véleménye közvetlenül a TMB elé került, ahol a szakterületeknek csak egy-két képviselője volt. A szakbizottság mint szakmai testület a védés után, még a TMB döntése előtt, szakmai szempontból alaposabban megvizsgálta az értekezést, tehát nem csak a bírálóbizottság javaslatára támaszkodhatnak, és ez a

szakmai színvonal emelésén túl biztosítja az egységességet is. A TMB-nek felelős szakbizottságok létrehozása a jelentésvázlat szerint helyesnek bizonyult, „mert ezáltal a TMB munkája gyakorlatibbá, közvetlenebbé és ügyintézése gyorsabbá vált és döntései megalapozottabbak lettek... A Szakbizottságok munkájában azonban van még javítanivaló, főleg abban a vonatkozásban, hogy a TMB elé kerülő ügyeket még alaposabban készítsék elő, és még mozgékonyabbak legyenek.”⁷¹

A jelentésvázlat politikai és mentalitástörténeti szempontból figyelemre méltó sorokkal zárul: „A kitűzött tudománypolitikai célok érvényesítésében vannak még zökkenők. Egyrészt azért, mert a helyesnek elfogadott elvek alkalmazásának módszerei még nem teljesen kialakultak, másrészt – főleg a kívülállók és a személyükben is érdekeltek számára – nehezen érthető a szakmai és politikai követelmények egy szintre való emelése. Ma is kisért még az a szemlélet, hogy a tudományos fokozat a tudományos eredményekért járt, függetlenül az illető politikai magatartásától és tevékenységétől. A külső pártszervezetek és személyzeti osztályok bekapcsolása a TMB-hez intézett kérelmek előzetes véleményezésébe kétségtelenül hasznos intézkedés volt. Ez azonban esetenként komoly ellentéteket okoz.

A tudománypolitikai célkitűzések érvényesítését ténylegesen nehezíti, hogy a hivatkozott tvr. végrehajtási rendelete, amely a tvr. rendelkezéseit részleteiben is realizálná és mindenki előtt ismertté tenné, még mindig nem jelent meg. A tervezet készítése során számos olyan elvi, politikai és szervezési jellegű probléma merült fel, amely a tervezet többszöri és több változatban való elkészítését eredményezte. A tervezet a kormány elé terjesztés végett jelenleg a TFT-nél van és a kapott tájékoztatás szerint a napokban a Minisztertanács elé kerül. A rendelet megjelenése után lesz lehetőség arra, hogy a TMB a saját működését részleteiben is a tudománypolitikai céloknak megfelelően szabályozza.”⁷²

⁷¹ Jelentésvázlat. A TMB idézett irata.

⁷² Uo. 4. – A margón kézírással: „Elnökség hívja fel az Osztályokat véleménykéréskor írják le a követelményeket. Mi tekinthető társ.[adalmi] munkának szakmai körben hivatali munkán kívül.”

A jelentésvázlathoz készültek statisztikai kimutatások is, valamint készült egy-egy táblázat a kandidátusok és a doktorok származás szerinti megoszlásáról és a minősítettek megoszlásáról párttagság szerint.⁷³ A táblázatok kézzel írtak és töredékesek, nem tartalmazznak adatot az összes minősítettre. A *minősítések száma 1958. IX. 11. – 1959. IV. 16.* című kimutatás alapján osztályok szerint és összesen 105 kandidátusról és 33 doktorról, összesen 138 főről volt szó. A kandidátusok közül disszertáció megvédésével 64,7 %, szovjetunióbeli védés alapján 9,5% szerzett minősítést, egyszerűsített eljárással, vagyis a korábbi tudományos munkásság alapján pedig 27,6%. A doktorok közül disszertáció alapján 33%, egyszerűsített eljárással 67% szerzett minősítést. A kandidátusok közül a táblázatok szerint munkás származású tíz, paraszt kilenc, értelmiségi 29, alkalmazott 15, kisiparos, kiskereskedő három, egyéb hét, osztályidegen egy fő. Az egy osztályidegen az Orvosi Tudományok Osztályán volt. Ha mindezt összeadjuk, látható, hogy csak 74 emberről van adat. A doktoroknál munkás származású egy, parasztszármazású nincs a táblázatban, értelmiségi 13, alkalmazott és kisiparos, kiskereskedő nincs feltüntetve, egyéb három, osztályidegen kettő. Osztályidegen a II. és a IV. Osztályon volt. Ez csak 19 fő adata. A táblázat szerint a kandidátusok között 38 párttag volt, a doktorok között pedig 18, de nem világos, hogy ezt az összes kandidátus és doktor számához vagy csak az említett két kimutatáshoz kell-e viszonyítanunk.

1959-ben az aspiránsfelvételekről készült egy pontosabbnak látszó kimutatás, írógéppel, és minden rovat ki van töltve. Ennek alapján 1959-ben 116 főt vettek föl aspirantúrára. Közülük 19 rendes (tehát hazai nappali), 34 szovjet (vagyis a Szovjetunióba küldött) és 63 levelező (hazai). A 116 aspiráns származás szerinti megoszlása: munkás 34, paraszt 33, értelmiségi 14, alkalmazott 19, kisiparos, kiskereskedő 11, és egyéb öt. A munkás és paraszt származásúakat összeadták, hogy kimutassák: együttesen 57,7%-ot tesznek ki. Részleteiben megnevezve azonban a rendes aspiránsok közül 47%, a szovjet aspi-

⁷³ A jelentésvázlat mellékletei. AL 200. TMB 5283. doboz. Aspiráns-kimutatások 1951–55–59 dosszié.

ránsok közül 73% és a levelezők közül 52% tartozott a munkás és paraszt származásúak közé. A felvett 116 aspiránsból 102 fő, azaz 88% párttag volt.⁷⁴A 29/1958. tvr. folyamánként 1959-ben megszületett a 41/1959. X. 3. kormányrendelet az aspiránsképzésről és a tudományos fokozatokról, amelyet követett a 146134/1959 TMB-határozat a kandidátusi és a doktori értekezés megvédésének szabályozásáról és a 9/1959. MTA (A.K. 21-22.) az aspiránsképzés szabályozásáról. Az 1959. december 11-i elnökségi ülésen a 177/1959. elnökségi határozattal jóváhagyták a TMB Ügyrendjét. Ebben az Ügyrendben jelentek meg a szakbizottságok.

Póthiteligény a tudományok doktora és kandidátusa tudományos fokozattal rendelkezők tiszteletdíjának biztosítására (1958)

Kónya Sándor, a TMB Titkárságának vezetője 1958. július 30-án feljegyzést írt Dibácsi Miklósnak, az Akadémia Gazdasági Hivatala vezetőjének, amelyben póthitelt kért az illetmények folyósítására.⁷⁵ Erre azért került sor, mert július 17-én a Gazdasági Hivatal közölte a TMB Titkárságával: a takarékosági határozatok végrehajtása folytán az 1958. júliusi TMB-ülésem minősítettek közül 27 kandidátus és négy doktor tiszteletdíjának folyósítására nincs fedezet, ezért a Gazdasági Hivatalnak nem áll módjában a tudományos fokozattal járó illetményeket kifizetni.

„A Tudományos Minősítő Bizottság a jelenlegi helyzetet sérelmesnek tartja, és amennyiben a helyzetet a Magyar Tudományos Akadémia nem tudja sürgősen orvosolni, elkerülhetetlenül botrányos helyzet adódik.

A fennálló elnöki tanácsi törvényerejű rendeletek, amelyek alapján a tudományos fokozatok odaítélése és a TMB működése folyik, sehol sem írnak elő keretszámokat a tudományos fokozattal rendelkező szakemberek minősítésénél. Véleményünk

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Kónya Sándor levele Dibácsi Miklósnak, Budapest, 1958. július 30. MTA Levéltára. 5283. doboz. A tudományos minősítés továbbfejlesztése. 1956–60 dosszié.

szerint megengedhetetlen, hogy felsőbb szervek döntése nélkül a Pénzügyminisztérium ilyen fontos kérdésben pusztán pénzügypolitikai szempontokból kiindulva veszélyeztesse a kormány és a párt értelmiségi politikájára is erősen kiható tudománypolitikai célkitűzések megvalósítását.”⁷⁶

A TMB az 1958. évre vonatkozó költségvetésben 40 „tudományok doktora” fokozat odaítélését tervezte, és 250 kandidátusit. A költségvetési tárgyalások során a Pénzügyminisztérium 15 fő doktori és 97 fő kandidátusi fejlesztést engedélyezett, illetve ennyire biztosított fedezetet a költségvetésben. Ez már 1958 elején is irreálissá tette a helyzetet, hiszen 1958. január 1-jén 24 doktori és 93 kandidátusi disszertáció volt benn az Akadémia tudományos osztályain. Úgy tűnt, hogy átcsoportosítással meg tudják oldani az illetmények folyósítását. Ám azon a rovaton, amelyből fizetni szándékoztak, a takarékosági intézkedések során zárolásra került egy nagyobb összeg, és emiatt már a félév végén sürgős beavatkozásra volt szükség, minthogy a TMB az egész évre előirányzott keretet már a félév végén túllépte. Ráadásul a „felsőbb szervek bizalmas jellegű határozata alapján az ősz folyamán kb. 20-25 kandidátusi minősítés fog egyszerűsített eljárás formájában történni”, és ugyanígy kb. 15 doktori minősítésre is lehet számítani – írta Kónya Sándor.

„Fenti indokok alapján kérem, szíveskedjék az említett igények kielégítéséhez szükséges póthittel kapcsolatos szükséges lépéseket megtenni, annál is inkább, mert az említett egyszerűsített eljárással történő minősítések pénzügyi vonalon való megnehezítése felsőbb szervek által is egész fontosnak ítélt tudománypolitikai célkitűzések valóra váltásának megnehezítését, ill. meghiúsítását vonná maga után.”⁷⁷

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo.

A TMB munkarendjének átalakítása 1960-ban

1960 elején a TMB Titkárságán készült egy előterjesztés a TMB szervezeti működésének megjavítására.⁷⁸ Az előterjesztés először jónak minősítette azt, hogy a TMB-t 1958 őszén átszervezték, létszámát megemelték, s így minden jelentősebb tudományterület és a felsőoktatással foglalkozó minisztériumok is képviselve vannak a TMB-ben. Jónak tartották, hogy az átszervezés után a tudományos osztályokon TMB-szakszabványbizottságok jöttek létre, miáltal a TMB munkája gördülékenyebb lett, döntései megalapozottabbak, és ezzel a rendszerrel az Akadémián kívül álló, tudományos fokozattal rendelkező szakembereket is közvetlenül bevonták a tudományos utánpótlás és a tudományos minősítés munkájába. Ezek után váratlan a következő: „A TMB működése azonban nehézséges, bizonyos területeken formális és az ügyintézés általában lassú. (Aláhúzás az eredetiben.) Ennek okaként – az adminisztráció széttagoltságát most nem említve – az jelölhető meg, hogy magas a TMB tagjainak száma.”⁷⁹ Az előterjesztők úgy látták: az elvi kérdésekben való döntéshez szükséges, hogy minél több tekintélyes szakember vegyen részt benne, az operatív ügyek viteléhez azonban nagy a TMB létszáma. Ezért azt javasolták, hogy a TMB Plénuma csak negyedévente egyszer ülésezzen, és főként az elvi kérdések, illetve a kiemelt fontosságú ügyek (mint a tudományos fokozat odaítélése vagy elutasítása, a fokozat megvonása, az egyszerűsített eljárással történő minősítés és az aspiránsfelvételek kérdései) kerüljenek hozzá, a mindennapos ügyintézés pedig egy, a TMB Plénumból választott Elnökség végezze és felügyelje, s üléseit havonta tartsa a TMB titkárságának vezetésével, aki a

⁷⁸ *Előterjesztés a Tudományos Minősítő Bizottság szervezeti működésének megjavítására.* Dátum és iktatószám nélkül. Kónya Albertnek, a TFT titkárságának az erre az előterjesztésre írt 1960. március 9-i válaszleveléből következtetni lehet az előterjesztés elkészülésének dátumára. AL 200. TMB 5283. doboz. A tudományos minősítés továbbfejlesztése. 1956–60 dosszié.

⁷⁹ *Előterjesztés a Tudományos Minősítő Bizottság szervezeti működésének megjavítására.* MTA Levéltár, 5283. doboz. A tudományos minősítés továbbfejlesztése. 1956–60 dosszié.

TMB Plénum ülésein köteles beszámolni az időközben végzett munkáról.

A TMB ügyrendje szerint a szakbizottságok tagjaira az osztályvezetőségek tesznek javaslatot, ezért felkérték a tudományos osztályokat, hogy javaslataikat két hónapon belül tegyék meg.⁸⁰

Az 1950-es évek legvégére tehát eldőlték a minősítés rendjét érintő nagy kérdések. Az 1950-es évek elején kialakított struktúrát fenntartották, az 1956-ban visszaállított egyetemi doktori cím is megmaradt, s az Akadémia és az egyetemek között kialakult bizonyos fokú együttműködés. Az akadémiai minősítésekben sok egyetemi szakember vett részt. Minthogy a stabilitás beállt, a TMB-n belül – mint ahogy az a legutóbb idézett dokumentumból is látható – hozzá lehetett látni a belső átalakításhoz.

⁸⁰ Dr. Kónya Albert, a TFT titkárnak levele Tolnai Gábornak, Budapest, 1960. március 9. VI/25/1960. MTA Levéltár, 5283. doboz. A tudományos minősítés továbbfejlesztése. 1956–60 dosszié.